

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

UP-15

2мч.

103

Obj. IV 24. Mamuxonok

2000

200.

103

ՀԱՅԱՍՏԱՆԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳԻՐԱԿԱՃԱՌԱՆՈՅԻ

11/11/91

ԳՐԱԲԱՐԻ
ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ, ԽՈՆԱՐՀՈՒՄԸ
ԵՒ ՆԱԽԴԻՐՆԵՐԸ

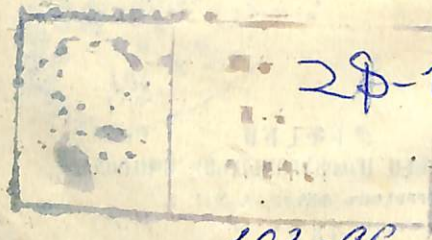
ԿԱԶՄԵՑ

ՍՏ. ՄԱՐԿԵՏԻՆՆԵՐ

ԹԻՓԼԻՍ
 ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՑԻ ՏՊԱՐԱՆ
 ԲՐԱՆԵՐՆ ԳՈՂՈՑ, Տ. ԱՅ 1, 2.
 1891

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 4-го Декабря, 1890 года.

103-96

Типография И. Мартиросянца, Орбеляновская ул., домъ № 1—2.

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Ներսիսեան հոգևոր դպրանոցում հայերէն լեզուի դասատուութիւնն ստանձնելով՝ շուտով զգացինք քերականութեան չարմարաւոր ձեռնարկի պակասութիւնը, այնպիսի քերականութեան, որ լեզուի ստուգաբանութեան և համաձայնութեան կանոններն առաջարկէր աշակերտներին ոչ թէ իբրեւ անգիր սովորելու նիւթ, այլ բացատրէր և, աշակերտին մատչելի չափով, հետազօտէր այդ կանոնները, զգալ տար, որ լեզուն մի կամայական երևոյթ չէ, այլ ~~գիտութիւն~~ է, հիմնուած, ինչպէս և ամեն գիտութիւն, որոշ օրէնքների վերայ: Այս սկզբունքով կազմուած ձեռնարկը հարկաւոր է՝ որպէս զի աշակերտը հետաքրքրուի լեզուի ուսումով, զիտակցաբար և գիւրաւ սովորի և միանգամայն զարգանայ:

Այսպիսի քերականական ձեռնարկի փորձը մեր մէջ առաջին անգամ արել է Պ. Կարապետ Կոստանեանը («Գրաբառ բաշերի խոնարհումը մի աղիւսակի մէջ», «Գրաբառի հոլովումը մի աղիւսակի մէջ»): Վերջինում Պ. Հեղինակը աշխատել է կանոնի տակ դնել այլ և այլ հոլովիչների գործածութեան պայմանները, և առանձին աղիւսակում գետեղել է բոլոր բառերը, որոնք բացառութիւն են կազմում այդ կանոններից—ծանր և շնորհակալութեան արժանի գործ): Մերը երկրորդն է, որ իւր նախորդից բաւական տարբեր է թէ նիւթի բովանդակութեամբ, թէ տեսականով և թէ աւանդելու ոճով:

Որոշելով մինչև դեկտեմբերի արձակուրդներն այս ձեռնարկը տրւաւ ուսած տալ աշակերտների ձեռքը՝ ժամանակի սղութեան պատճառով մենք ստիպուեցանք բաւականապէս առաջ մտնականորոշութիւններով և խոնարհումներով և նոցա փոփոխութիւնները բացատրող համառօտ ձայնագիրտութեամբ. աւելացրինք և նախդիրները, որոց տարբեր նշանակութիւնները այլ և այլ հոլովների հետ գործածուելիս՝ մեծ դժուարութեամբ են ըմբռնում աշակերտները: Մենք չկարողացանք աւելի ընդլայնել ձայնագիրտութիւնը և մոցնել համեմատութեան նիւթնոր գրականական լեզուից և գաւառական բարբառներից. նոյնպէս

չգետեղեցինք բացառութիւնները թէ՛ շեշտաբանութեան և թէ՛ հոլովումի ու խոնարհումի մէջ և չհամեմատեցինք նոր լեզուային ձևերը գրաբարի ձևերին հետ, թողնելով սոքա և ուրիշ շատ հետաքննական նիւթեր ապագայ աւելի ազատ ժամանակի:

Հարկաւոր ենք համարում աւելացնել, որ այս ձեռնարկը, ինչպէս բովանդակութեան, նույնպէս և մշակումի կողմից՝ զերծ չէ թերութիւններից, որոնցից յժուար էր խոյս տալ՝ մի ամսուան մէջ սակաւաթիւ և կցկտուր ժամերում կատարուած աշխատութեան մէջ: Համեմատական եզրագիտութիւնը գուցէ դատապարտէ մի քանի բացատրութիւններ այս ձեռնարկում (բաղաձայն հոլովումի, բայերի արմատներին մէջ ևն). բայց մենք նախընտրեցինք գիտնական ճշտութիւնը տեղ տեղ զոհել պարզութեան և աշակերտների դարգացման աստիճանին:

Ձեռնարկիս § 56, ծան. 2 և 3 և § 57, ծան. 1. կազմելիս օգտուել ենք Պ. Կոստանեանի «Գրաբարի հոլովումից» (յօդ. 22, ա, 24, ա, 26, ա), իսկ § 10-ի և § 67-ի, ինչպէս նաև նախդիրների օրինակները մեծ մասամբ առել ենք Բագրատունու Զարգացելոյ քերականութիւնից:

Ս. Ս.

14 նոյեմբերի, 1890.

Թիֆլիս:

ԳՐԱԲԱՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ.

ԽՈՆԱՐՀՈՒՄԸ ԵՒ ՆԱԽԳԻՐՆԵՐԸ

Ա. ԶԱՅՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՊԼ. Ա. ՎԱՆԿ.

§ 1. Վանկ կոչուում է բառի այն մասը, որ արտադրուում է բառի պարզ կամ երկբարբառ ձայնաւորին հետ միասին. օր. բա-րի, դե-րեզ-ման, քա-ղա-քա-մայր, ձայ-նա-ւոր, նե-ղու-թեան, աչ-սօր, իբ-րեւ, արջ, ջուր, խումբ, բազ-մա-զանձ:

ԾԱՆ. Պարզ ձայնաւորներն են ա, է, է, ը, է, ո, օ, ու. երկբարբառներն են աչ, այ, եւ, էւյ, էւ, ու:

§ 2. Որովհետև ը ձայնաւորը բառի մէջ տեղում և վերջում չէ գրուում՝ ուստի շատ անգամ բառերն ունին աւելի վանկեր, քան գրուածքին մէջ երևում են ձայնաւոր գրեր. այսինքն ը ձայնաւորն էլ վանկ է կազմում, թէպէտ ներգործութեամբ դրուած չէ. օր. բա-ն (բա-նը) զոր պատուիրեցեր. ահա այր (աչ-րը) յէշ (ցը-ձեզ), կրկին (կըր-կին), սկիզբն (ըս-կիզբն), ստանալ (ըս-տա-նալ), սնունդ (սը-նունդ), սրբել (սըրբել), հատուցումն, բղիումն (հատու-ցու-մըն, բըղ-խու-մըն), ոսկր (ոս-կըր), աստղ (աս-տըղ), կայսր (կայ-սըր): Այս տեսակ վանկերը կոչուում են ծածուկ վանկ:

§ 3. Վանկերը կոչուում են բառի կերպարանում են ձայնաւոր գրով. օր. բա-րի, ե-կի, ա-րա, քա-ղա-քա-ցի: Կոչուում

են Կոմիտէի երբ վերջանում են բաղաձայն գրով. օր. աղ-քատ, ջուր, թագ-չիմ, սուրբ:

§ 4. Եթէ ծածուկ վանկից անմիջապէս առաջ կամ յետոյ ձայնաւոր տառ գայ՝ այդ վանկը կարող է սղուիլ. օր. գանձդ ողորմութեան (գանձ-դ-ողորմութեան). բղիումն ի հօրէ (բղ-ի-ում-ն ի հօրէ). աստղ առաւօտու, (աստ-ղ-ա-ռաւօտու), կամի ստանալ (կ-ամի-ս-տանալ):

ԳԼ. Բ. ԶԵՃՏ.

§ 5. Զեշտ կոչում է ձայնի սաստկութիւնը, որով հնչում է բառի մէջ ձայնաւոր տառը. օր. տ-ը ինձ, թագաւոր է, թագաւորէ: Զեշտի նշանն է այս ('), որ սովորական գրութեան մէջ չէ գործածուում, բացի հրամայական եղանակներէից, արդե-լական մակբայից և անուղղակի հարցական ձևերից, օր. տո՛ւր, մի՛ տար, տեսէ՛ք, որչափ սիրէ՛ր գնա: Գնա՛:

§ 6. Զեշտը լինում է երկու տեսակ, իմաստի և բառի: Իմաստի շէշտ խօսքի մէջ ընկնում է այն բառին վերայ, որի մէջ կենդանանում է խօսքի գլխաւոր իմաստը, կամ որի վերայ առանձին ուշադրութիւն է դարձուում, որ մասնաւանդ պատահում է հակադրութեան ժամանակ. օր. ծանեա՛ւ Եւրոպայի գոտաղիչ իւր, և Եւրոպայի գոտաղիչ իւր, բայց Եւրոպայի գոտաղիչ իւր ոչ ծանեալ: Ի՞նչ է վրէժխնդրութիւն: Զեշտ տեսանեմ լինել ալպիսի:

§ 7. Եթէ խօսքին մէջ հակադրութիւն չկայ՝ իմաստի շէշտը գտնուում է բային վերայ. օր. որդիս ճանաչեալ և բարձրացուցի, և նոքա գիտ անարդեցին: Զերկեամ մի տուն և ի կապան:

§ 8. Բառի շէշտ ունին բոլոր բառերը, քիչ բացառութեամբ: Այս շէշտը դրաբարում գտնուում է բառի վերջի վանկին վերայ. օր. Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին: Զանազան խաղաղամունս աստուածայնոյն ի քիզ շնորհաց... ծանեալ ի ձեռն գեղեցիկ խնդրոյս:

§ 9. Կիմորոշ յօգերը (ս, դ, ն) բառերի վերջն աւելանալով՝ յաջորդ բառի բաղաձայն տառից առաջ նոր վանկ են կազ-

մում (ըս, ըդ, ըն). բայց շէշտը այդ նոր վանկին վերայ չէ դրուում, այլ մնում է իւր նախկին տեղում, արմատական վանկին վերայ. օր. կինս (կինըս) գոր ետուր: Որոց ոգիքն (ոգիքն) թուլացեալ են:

§ 10. Մի քանի բարդ և ածանցուած բառեր պահում են շէշտը բարդութեան առաջին մասին վերայ. սոքա են. այսպէս, սոյնպէս, որպէս, այսչափ, որչափ (հարցական), այսքան, այսգոյն, այլազգ, յայնժամ, քանիօն, զրեթէ (զրեա-թէ), հապա, բաբէ, ահաւանիկ (ահա-աւանիկ), աւանիկ, նոյնժամայն, այսորիկ, այսոցիկ—բոլոր դէմքերում: Նոյնպէս և դիմորոշ յօդ ունեցող բառերը (§ 9) և ծածուկ վանկով վերջաւորուած բառերը շէշտ չունին վերջին վանկին վերայ. օր. քաղաքն, տունն, ազգունն, կայսր: Այս բառերը, նայելով, թէ որտեղ է գտնուում շէշտը՝ կոչում են յարաշէշտ (վերջից երկրորդ վանկում) և նախաշէշտ (վերջից երրորդ վանկում):

§ 11. Մի քանի կարճ բառեր ամենեւին շէշտ չունին և կոչում են աշէշտ. սոքա են

ա) յարաբերական և անորոշ դերանունները որ, իմ, ինչ, մի. օր. որ սպանանէ զհայր՝ մահու մեռցի. Որոց ոգիքն. Մեծ իմն. Գեղեցիկ իմն. Բազում ինչ ասեն. Բարեւք ինչ իցէ. Այլ մի. Ի խոռոչ մի:

բ) ի, առ, ընդ, ըստ նախդիրները և իբրեւ, որպէս, քան, մինչև, իսկ նախադրութիւնները. օր. ի տուն. ի լինել. առ ի լինել. առ նախանձու. ընդ դուռն. ընդ աջմէ. ըստ նմանէ. իբրեւ զիս. որպէս ծառ. քան զամենայն մեծութիւն. քան զականս պատուականս. մինչև ի տուն. մինչև ցայս վայր. վասն իմ. վասն այսորիկ:

գ) Ե՛ք բայը՝ երբ իւր բուն նշանակութիւնն ունի. օր. նա է. յաշիւարհ գալոց էիլ. տեսնալ է. ընկեցեալ լինէր այնուհետև: Իսկ երբ Ե՛ք բայը նշանակում է Կա՛մ, Գոյո՛ւթիւն ունի՝ առնում է շէշտ. օր. Է՛ նա. Է՛ Աստուած. Ե՛ն որ ի ծակս, Է՛ն որ ի սորս ղօղեալ թագչին:

դ) շէ, լէ, էլէ, ւ, ւա՛ շաղկապները. օր. զի՛ ոչ գոյր. ոչ գիտէին, թէ՛ գալոց է. եթէ՛ ակն քո չար է. և ասաց Աստուած. եղբայր կամ քոյր:

§ 12. Միմեանց հետ յարնչութիւն ունեցող բառերից երբ նախադասը շեշտուած է՝ վերջադաս բառը եթէ միավանկ կամ երկավանկ գերանուն լինի՝ շեշտը կկորցնէ. օր. վասն մեղաց քոց. յաթո՛ւ նորա. եթէ՛ ասիցէ՛ ոք. ասէ՛ ցնա. յափշտակեցան ստացուածք նոցա:

§ 13. Սաստիկ շեշտուած բառերից յետոյ, այսինքն հարցական, բացասական, հրամայական բառերից և առհասարակ իմաստի շեշտից յետոյ՝ հետևորդ բառը շեշտը կորցնում է. օր. զի՛ կոչէք զիս. ընդէ՛ր խռովեցան հեթանոսք. ոչ գիտէր, զինչ գործէր. ոչ այգպէս. ոչ լուցից. չի՛ք թագաւոր. մի՛ դատիք. մի՛ ընկենուր: Ե՛ս ասացի (և ոչ գու). բաղնամք յօթարեցին. յանգիւտ կորո՛ւստն յուղարկի ի մահուան իւրում:

ԳԼ. Գ. ՀԵՂՏԻ ԱՋԻԵՅՈՒԹԻՒՆԸ ՉԱՅՆԱԻՈՐՆԵՐԻՆ ՎԵՐԱՅ.

§ 14. Չայնաւոր գրերը, ինչպէս և բաղաձայնները, լեզուի երկարատև կեանքում՝ հետզհետէ սղւում և վերջ ի վերջոյ անհետանում են. օր. գիր—*գէրել¹⁾, գըրել, գրել: տա՛նկ, *տա՛նկել, տընկել, տնկել. աստուածապաշտութիւն (փոխանակ * աստուածապաշտութիւն), արծաթսիրութիւն (փոխանակ * արծաթասիրութիւն): եղ—իւղ—եղ, գեաւղ—գեւղ—գիւղ—գեղ, տեսլարան (տեսիլարան), *տիայր—*տեայր—տէր. միջօրեայ—միջօրէ. *բաշխել—բըշխել—բշխել—բխել. գործեա, աղա—(*գործեաց, *աղաց). կա, արա—(կալ, *արալ): Նոյն երևոյթը աւելի յաճախ կերևի, եթէ համեմատելու լինինք գրաբարի ձեւերը աշխարհաբարի և մանաւանդ գաւառական բարբառների հետ, որոնք աւելի երկար գործածուելով՝ աւելի շատ են մաշ-

¹⁾ Աստղանիշով նշանակուած ձեւերը գրաբարում չեն պատահում, բայց ենթադրւում են իբրև եղած:

ուել, մինչդեռ գրաբարի ձեւերը 1500 տարուց ի վեր զրի առնուած լինելով՝ համեմատաբար քիչ են փոխուել: Օր. գրաբար՝ աղբարտի. գաւառական՝ աղբշտի, գրբ. քաղաքացի. գուկն. քաղ. քըցի¹⁾. զրբ. Աստուած, գուկն. Աս.ուած, Աս.բօծ, Աստու.ծ. գրբ. Աստուածոյ, գուկն. Աստուծա, Աստ.ծու, Աս.ծու. գրբ. տեսնեմ, աշխարհաբար՝ տես.նեմ, գուկն. տեհ.նեմ, տէ.նիմ. գրբ. ճանապարհ, գուկն. ճան.պարհ, ճան.պար., ճա՛.պար., ճամ.պա..., ճամ.բա..., գրբ. երթալ, գուկն. է.թալ և այլն:

§ 15. Այն վանկերը, որոց վերայ ընկնում է շեշտը՝ աւելի են զիմանում ժամանակի և գործածութեան մաշող սլփին. իսկ այն վանկերը, որոնք շեշտ չունին՝ աւելի են ենթարկուում սղւումի և անհետանալու: Օր. սուրբ—սըրբել. որի մէջ առաջի բառում ա՛ ձայնը շեշտ ունենալով՝ մնացել է, իսկ երկրորդ բառում շեշտը տեղափոխուելով էլ վանկին վերայ՝ ա՛ ձայնաւորն առանց շեշտի սղուել է ը: Նոյնպէս կի՛ն—կընոջ—կ.նոջ. մարմի՛ն—մարմընոյ—մարմ.նոյ և այլն:

§ 16. Բառերը հոյովուելիս և խոնարհուելիս՝ իրանց վերջից ստանում են մասնիկներ. և որովհետև շեշտը, համաձայն լեզուի օրէնքին՝ պէտք է զրուի բառի վերջի վանկին վերայ՝ (§ 8) ուստի շեշտը բառի հոյովուելիս և խոնարհուելիս՝ տեղափոխուում է այդ նոր մասնիկներին վերայ: Այդ տեղափոխութեան պատճառով բառի այն վանկը, որ առաջ շեշտ ունէր, շեշտը կորցնելով՝ յաճախ սղւում է. օր. սէ՛ր բառը փոխուում է սըրոյ, սըրեմ, բայց՝ մարդասէ՛ր. մա՛ւտ—մըտի, մ.տից, մ.տանէ՛մ, բայց՝ եմա՛ւտ և այլն: Վերջի օրինակից երևում է, որ երբ խոնարհուելու ժամանակ բառը ստանում է այնպիսի ձև, որ մասնիկ չունի, ուրեմն և շեշտը նորից ընկնում է բուն արմատական ձայնաւորին վերայ՝ այդ արմատի նախնական ձայնաւորը նորից երևան է գալիս (եմա՛ւտ):

§ 17. ա, ե, ո ձայնաւորները վերջի փակ վանկում գտնուելիս

¹⁾ Կէտը բառի մէջ նշանակում է, թէ այդ տեղում զիր է գուրբ ընկած:

երբ շեշտը կորցնում են՝ փոփոխութեան չեն ենթարկւում շեշտի պատճառով. օր. քաղաք—քաղաքի. բանակ—բանակի, բանակիմ, բանակեցայ. մէծ—մէծի, մեծանամ, մեծացուցանեմ. տէս—տէսոյ, տէսանեմ, գործ—գործոյ, գործեմ, գործեցի. խաղաղ—խաղաղոյ: Այս ձայնաւոր գրերը գոյականների վերջում բաց վանկում ամենևին չկան, այլ եթէ գտնուին՝ փոխւում են ուրիշ ձայնաւորի կամ երկբարբառի օր. Արամ-ա-յ, օղ-ո-յ: (Ապատահում է միայն իս վերջաւորութեան մէջ. օր. Երեմիա, Գաղղիա, Ամասիա):

ԾԱՆ. 1. Բայերի մէջ ո և ա պատահում են միայն հրամայական եղանակում—մատո, արա:

ԾԱՆ. 2. Ե զիրը մի բանի տեղ, երբ հետևում են նորան երկու բաղաձայն՝ սղւում է շ զրի և անհետանում է. օր. ասեղն—աս.ղան, թիթէղն—թիթ.ղան և այլն:

§ 18. Ի և ա ձայնաւորները, որոնք գտնւում են բառի վերջի փակ վանկում՝ շեշտը կորցնելիս՝ փոխւում են շ, որ շատ անգամ սղուելով բոլորովին անհետանում է. օր. գին—գլնոյ (գնոյ). սերտ—սլրտի (սրտի). գինդ—գլնդի (գնդի). խնդ—խլնդ (խնդալ). Գաւթի—Գաւ.թի. գաւթի—գաւ.թի. թաքստ թաքստի. ածամն—աճ.ման, սաւրբ—սլրբոյ, սլրբել (սրբոյ սլրբել). զանդ—զլնդի (զնդի). զատ—զլտի, զտել (զտի, զտել). Հեղամն—Հեղ.ման. տաւն—*տլան—տ.ան և այլն:

ԾԱՆ. Աւստ, ուղտ և այլն բառերում ա ձայնը անշեշտ վանկում սովորաբար չէ սղւում:

§ 19. Վերջին փակ վանկում եղած է ձայնաւորը շեշտը կորցնելով՝ գտնում մէ

1) Ի. օր. սէր—սերոյ—սերել. լաւէտ—լաւետեան, ձէթ—ձիթոյ. դէտ—դիտի—դիտել.

2) Գառնում է և է, մանաւանդ օտարազգի լատուկ անուններին մէջ. օր Խորալէլ—Խորալիլի (և Խորալէլի). Կալէն—Կալէնի, Միքալէլ—Միքալիլի, Մովսէս—Մովսէսի (և Մովսէսի). կայ նոյնպէս եղէզն—եղէզան, ազուէս, —ազուէսոյ:

§ 20 Վերջին փակ վանկում գտնուող էս երկբարբառը շեշտը կորցնելիս գառնում է է. օր. մատէան—մատէնի. ատէան—ատէնի.

սէամ—սէմոյ. եղէմն—եղէման, կէանք—կէանց, կէամ—կէցի:

ԾԱՆ. Այս սղւումով բացատրւում է և բարդ բառերի մէջ պատահած է գիրը արմատական է գրին տեղ. բարեւէր=բարեւէր=բարեւսէր (§ 26, դ.) ընտանեկան=ընտանէան=ընտանի աւան:

§ 21. Վերջին փակ վանկում գտնուող ա երկբարբառը շեշտը կորցնելիս գառնում է ա. օր. բայն—բանոյ. լայն—լասոյ լասաւոր. փայթ—փաթոյ, փաթայ. ողջայն—ողջանի, ողջանել. մայծ—մաւծի, մաւծանել և այլն:

§ 22. Փակ վանկում գտնուող է— երկբարբառը, որից լստոյ գալիս է ա շեշտը կորցնելիս գառնում է Ի. օր. արեան—արեան (==արեան, § 26՝ դ), կորեան—կարեան. նեղութիւն—նեղութեան և այլն:

§ 23. Վերջին բաց վանկ կազմող է— (իվ) երկբարբառը շեշտը կորցնելիս գառնում է ա. օր. թիւ—թանոյ, թանել, անիւ—անաւոյ. տիւ—տաւի, տաւէ. վաղիւ—վաղաեան և այլն:

§ 24. Վերջին բաց վանկ կազմող էայ (և էա) երկբարբառը շեշտը կորցնելիս գառնում է է. օր. ամսօրեայ—ամսօրէի. միջօրեայ—միջօրէի. գուղնաքէայ—գուղնաքէի. առհաւատէայ—առհաւատէի:

ԾԱՆ. Այս փոփոխութիւնը պատահում է և շեշտի տակ եղած վանկում. որովհետեւ լեզուն հետզհետէ մաշուելով (տ. § 14) երկբարբառը վերածում է պարզ ձայնաւորի. օր. միջօրեայ և միջօրէ. աշտեայ և աշտէ. արծաթեայ և արծաթէ և այլն: Համեմատել աշխարհաբարի ձևերը՝ երկաթէ. պղնձէ, գործէ. սիրէ:

§ 25 Պատկեր շեշտաւոր և անշեշտ ձայնաւորներին: (Գիծը (—) նշանակում է, թէ ձայնաւորը կորսուած է):

	Փ ա կ վ ա ն կ ու մ										Բաց վանկում	
Ձեշտուածը գառնում է	ա	ո	ե	ի	ու	է	եա	ոյ	իւ(ն)		եայ	իւ
Առանց շեշտի	ա	ո	ե(ր)	ը, ը	ի, ե	ե	ու	ի			է	ու
Առանց շեշտի գառնում է	ա	ո	ե		ի	ու	ը, ը				է	ու
Ձեշտուած.	ա	ո	ե, եա, է		է, իւ(ն)	ոյ	ի, ու				եայ	իւ

Վ. Դ. ԿՐԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻՄԵԱՆՑ ՄՕՏ ՊԱՏԱՀԵԼԻՍ.

§ 26. Ձայնաւոր և բաղաձայն գրերից ոմանք միմեանց մօտ պատահելիս՝ ենթարկուում են մէկը միւսի ազդեցութեան և այլ և այլ փոփոխութիւններ են կրում: Այս փոփոխութիւնները, որոնք առաջ են գալիս ներքին (որպէս զի արտասանելը դիւրին լինի) շատ տեսակ են և բազմաթիւ պատճառներ ունին, որոնք մանրամասն ուսումնասիրում և հետազոտում է լեզուագիտութիւնը: Այստեղ դրուած են միայն այն փոփոխութիւնները, որոնք բառերի հոլովումի և խոնարհումի ժամանակ տեղի են ունենում, որպէս զի հասկանալի լինին քերականութեան ընդհանուր կանոններին հակառակ թուող խտորումները:

§ 27. Ձայնաւոր գրերի մէջ, հոլովելու և խոնարհելու ժամանակ, հետևեալ փոփոխութիւններն են տեղի ունենում.

ա) Երբ միմեանց մօտ գալիս են * և ի, և շեշտ չունին՝ փոխուում տալիս են երկրարբառ. ոյ. օր. աղա-ից-եմ=աղայցեմ=աղայցեմ. ընթանա-ից-եմ=ընթանայցեմ:

բ) Երբ միմեանց մօտ գալիս են * և ի, և շեշտ ունին՝ իրանց մէջ ընդունում են յ ներդաշնակութեան գիրը. օր աղա-ից-եմ=աղաից-եմ=աղայից. բանա-ից-եմ=բանաից-եմ=բանայից: Սորա-ից-եմ=սորայից:

գ) Երբ միմեանց մօտ գալիս են * և ի (ո՛ի)՝ փոխուում են ոյ երկրարբառի. օր. ու-ին=ույն, դա-ին=դայն:

դ) Երբ միմեանց մօտ գալիս են ի և * (իւ)՝ փոխուում են եւ երկրարբառի. օր. որդի-աւ=որդեւ. բարեւաւ=բարեւաւ. նեղութիւն=նեղութեան:

ԾԱՆ. Եւ երկրարբառն ստացւում է նաև է ձայնի աճումից շեշտի տակ. օր. գործեց=գործեաց, սիրեց=սիրեաց.

ե) Երբ միմեանց մօտ գալիս են ի և * (իւ)՝ տալիս են * երկրարբառը. օր. բարեւաւ=բարեւաւ=բարեւաւ. տեղեւաւ=տեղեւաւ: Միավանկ բառերն այս օրէնքին չեն ենթարկուում. օր. մի-ոյ, մի-ով:

զ) Երբ միմեանց մօտ գալիս են է և ի (եի) է-ը փոխուում է է. օր. գործէ-ի=գործեի=գործեի սիրէ-ի=սիրեի:

§ 28. Ձայնաւոր գրերը կարող են աճել, այսինքն կարճ ձայնաւորից երկար դառնալ, կամ պարզ ձայնաւորից երկբարբառ: Աճումը տեղի է ունենում շեշտի տակ. (օր. գործէց=գործեաց, սիրէց=սիրեաց), կամ երբ մի բառից փոխարէն է, որի պատճառով նորա մօտի ձայնաւորն երկարուում է. օր. մայր (եղել է առաջ * մայր ¹), * -ն ընկնելով ստացուել է մայր=մայր. գործէ գործէք. (եղել է առաջ * գործեա, գործեաք ²), * -ն ընկնելով է ձայնաւորը երկարել դարձել է է). աղայ. աղայք (* աղա, աղաք=աղա, աղաք=աղա, աղաք). կանայք=կանայք:

§ 29. Բաղաձայն գրերի մէջ հոլովումի և խոնարհումի ժամանակ տեղի են ունենում հետևեալ փոփոխութիւնները.

ա) Երբ միմեանց մօտ գալիս են * և է գրերը՝ * փոխուում է ի-ի (որովհետեւ է-ն շրթնային տառ է՝ ուստի * էլ շրթնային է դառնում). օր. նեղութեան-ի=նեղութեանք=նեղութեանք. աղեղան-ք=աղեղանք: Համեմատել ամբիծ=ան-բիծ, ամբարիշտ=ան-բարիշտ, ճաճ. բալ=ճանապարհ:

բ) Երբ միմեանց մօտ գալիս են բ և արմատական * ի գիրը սաստկանում դառնում է *. իսկ երբ այս * -ն * -ից հետևանալ նորից դառնում է բ. օր. լեւիւն—լեւաւն. դաւն—դաւաւն. այլ—աւաւ, աւաւք (§ 29, ա), աւաւեմ—աւաւք:

գ) Երբ միմեանց մօտ գալիս են երկու յ, որոց երկուքն էլ բառի բուն արմատին չեն պատկանում՝ առաջին յ փոխուում է *. օր. գործեց-յուք=գործեցյուք=գործեցյուք. (արմ. գործ), սիրեց-յեն=սիրեցյեն (արմ. սիր):

¹) Համեմատել հին ռուսերէն ма́терь, (ма́тери).

²) Համեմատել ռուսերէն дѣлае́тъ, дѣлае́те.

Բ. ՀՈՒՆՈՎՈՒՄ

ՊԼ. Ե. ՀՈՒՆՈՎՆԵՐ.

§ 30. Գոյական և ածական անուններն ու գերանունները խօսքի մէջ յարաբերութիւն ունին միմեանց հետ և բայի հետ և այլ և այլ պաշտօններ են վարում. երբեմն նոքա ցոյց են տալիս, թէ ով է կատարում գործողութիւնը. օր. Լաւաճա՞րն գայ. նա գայ. երբեմն ցոյց են տալիս, թէ որի վերայ է ընկնում գործողութիւնը. օր. տեսի՛ր լաւաճա՞րն, սիրեմ զնա. երբեմն ցոյց են տալիս, թէ մի առարկայ որին է պատկանում. օր. սիրտ Լաւաճա՞րի. զինուորք Լաւաճա՞րի. ձեռք նոր. երբեմն ցոյց են տալիս, թէ գործողութիւնը որի օգնութեամբ կամ ձեռքով է կատարւում. օր. Լաւաճա՞րն շինի աշխարհ. նա՛ն կեանք էր: Այս տարբեր նշանակութիւնները արտայայտելու համար գոյական և ածական անուններն ու գերանունները վերջից և սկզբից փոփոխութիւններ են կրում (Թագաւոր—լ. Թագաւորի, Թագաւորի, Թագաւորաւ. նա—զնա, նորա, նա՛ն), որոնք կոչւում են հոլով: Իսկ փոփոխուած ձևերը կոչւում են հոլով:

§ 31. Հայերէն գրաբար լեզուն մէջ Հոլով ունի. 1) առաջինն, որ առարկայի անունն է և պատասխանում է ո՞վ, զի՞նչ հարցմունքին. (Թագաւոր, մեծ, նա). 2) հարցանք, որ ցոյց է տալիս, թէ ում վերայ է ընկնում գործողութիւնը, և պատասխանում է զո՞վ, զի՞նչ հարցմունքին. (զԹագաւոր, զմեծ, զնա). 3) հետինն, որ ցոյց է տալիս, թէ որ առարկային է պատկանում բառը, և պատասխանում է ուր՞ հարցմունքին. (Թագաւորի, մեծի, նորա). 4) արդիւն, որ ցոյց է տալիս, թէ ում համար է կատարւում գործողութիւնը, և պատասխանում է ու՞մ հարցմունքին. (Թագաւորի, մեծի, նմա). 5) բացասական, որ ցոյց է տալիս, թէ ումից է սկսում, առաջ գալիս գործողութիւնը, և պատասխանում է յո՞ւմէ, ուստի՞ հարցմունքին (ի Թագաւորէ, ի մեծէ, ի նմանէ). 6) գործողական, որ ցոյց է տալիս, թէ որի ձեռքով կամ միջոցով է կատարւում գործողութիւնը, և պատասխանում է

ի՞մ, ի՞նչ հարցմունքին (Թագաւորաւ, մեծաւ, նովաւ): Այս Հոլովներից ուղղականը և Հայցականը կոչւում են առաջին Հոլովներ, իսկ միւսները կոչւում են Եւ Հոլովներ:

§ 32. Բառերը կարող են նշանակել նաև մի առարկայ կամ մէկից աւելի առարկայ. օր. որդի Թագաւորի (մի Թագաւորի մի որդի) և որդիք Թագաւորայ (շատ Թագաւորների շատ որդիներ). ձեռն (մի ձեռք) նորա, ձեռք (երկու կամ աւելի ձեռք) նորա. նա ասէր. նա՛ս ասէին: Այս փոփոխութիւնը, որ առարկայի մի կամ շատ լինելն է ցոյց տալիս կոչւում է Լի:

§ 33. Գրաբար լեզուն ունի երկու թիւ. 1) եւէն, որ ցոյց է տալիս, թէ առարկան մի հատ է. (Թագաւոր, ձեռն, նա) և 2) յոգնակի, որ ցոյց է տալիս թէ առարկան մէկից աւելի է. (Թագաւորք, ձեռք, նոքա):

§ 34. Հոլովելու, այսինքն բառը Հոլովով և Թուով փոփոխելու ժամանակ՝ նկատելու է Բա՛ն Բա՛նը, արժա՛քը, հոլովի՛ն չա՛ն, նա՛նը, հոլովա՛նք և յոգնակա՛նցս զրե՛րը:

§ 25. Բա՛ն կոչւում է բառի այն ձևը, որով մենք կոչւում ենք առարկան. օր. բան, գործ, սիրտ, սուրբ:

§ 36. Արժա՛ք կոչւում է բառի այն ձևը կամ այն մասը, որ բոլոր Հոլովների մէջ, թէ եզակիում և թէ յոգնակիում գտնւում է. օր. Բա՛ն, Բա՛նի, Բա՛նիւ, ի Բա՛նէ, Բա՛նք, զԲա՛նս, Բա՛նից, Բա՛նիք. Գործ, Գործոյ, Գործով, ի Գործոյ, Գործք, Գործոց, Գործովք, իրա՛ք, սրա՛ք, սրա՛ն, ի սրա՛նէ, իրա՛քք, սրա՛նից, սրա՛նք. սուրբ, սուրբք, սրբոց, սրբովք: Այս օրինակների մէջ Բա՛ն, Գործ, սրա՛ք, սրբ՝ ձևերը կոչւում են արմատ, որովհետեւ ամեն մի հոլովի մէջ ևս գտնւում են:—Արմատից երևում է, որ արմատը երբեմն նման է լինում բունին (ինչպէս բան, գործ), երբեմն բունից տարբեր (ինչպէս բուն՝ սրա՛ք, արմատ սրա՛ք. բուն՝ սուրբ, արմատ սրբ՝:

§ 37. Բունից արմատը կազմելիս բառերն ենթարկւում են շեշտի օրէնքներին, որոնք բացատրուած են §§ 18—24, այնպէս որ

շեշտուած բունից	ստացուած է	անշեշտ արմատ
անասուն, բազմ	»	անասն, բազմ
անկողին, գետին	»	անկողն գետն (§ 18)
մարդասէլ կէտ	»	մարդասեր, կէտ (19, 1)
Միքայէլ, աղուէս	»	Միքայէլ, աղուէս (19, 2)
եղէմն, մատէն	»	եղէմն, մատէն (20)
տարակոյս, բոյն	»	տարակոս, բոն (21)
նեղութիւն, արիւն	»	նեղութիւն, արիւն (22)
անիւ, թիւ	»	անու, թու (23)
աշտէայ դուզնաքէայ	»	աշտէ դուզնաքէ (24)

§ 38. Այն բառերը, որոնք վերջին փակ վանկում ունին ա, ե, ո, ձայնաւորները՝ շեշտի ազդեցութեան չեն ենթարկուում (§ 17). ուստի նոցա բունը և արմատը նման են միմեանց. օր.

շեշտուած բուն	անշեշտ արմատ
բազմք, բոն	բազմք(ի), բոն(ի)
ժողով, գործ	ժողով(ոյ), գործ(ոյ)
արէթ, մէծ	արէթ(ի), մէծ(ի).

ԾԱՆ. Փակ վանկում է ձայնաւորն ունեցող մի քանի բառեր ենթարկուում են շեշտի ազդեցութեան և արմատը կազմում են առանց է-ի. օր. բուն՝ ասէղն, արմ. ասղն. բուն՝ թիթեղն, արմ. թիթղն. (տես § 17, ծան 2):

§ 39. Հոլովից կոչուում են այն չափաւոր գրերը, որոնք դրուում են բառի աջամասին վերայ, հոլովներ կազմելու ժամանակ. օր. սրտի, աղուեսոս, աղեղսոս, ժողովսոս և այլն: Հոլովից ձայնաւորներն են ա, է, ի, ո, ու:

ԾԱՆ. 1. Երբ ա և ո հոլովիցները հոլովական բառի վերջում են պատահում՝ շեշտի տակ ածում դառնում են ոյ, ոյ, (§ 28):

ԾԱՆ. 2. Երկրորդ խառն հոլովումի մէջ (տես § 44) շատ անգամ ո (ոյ) հոլովիցին տեղ գործածւում է ոյ:

ԾԱՆ. 3. Ե հոլովիցը պատահում է միայն բաղաձայն հոլովումի մէջ. (տես § 42):

§ 40. Հոլովակերտ կոչուում են այն ձայնաւոր և բաղաձայն գրերը, որոնք դրուում են բառի վերջը հոլովիցից յետոյ՝

որոշեալ հոլով կազմելու համար: Հոլովակերտ գիր առնում են բացառականը և գործիականը, իսկ դերանունների մէջ՝ նաև սեռականը և տրականը: Բացառականի հոլովակերտ գիրն է է: Գործիականի հոլովակերտ գրերն են ա, է, ք, որոնցից ք գործ է ածւում բաղաձայնից յետոյ, վը գործ է ածւում ա ձայնաւորից յետոյ, իսկ աը մնացած դէպքերում: Գերանունների մէջ սեռականի հոլովիցն է ր, տրականի հոլովիցն է ծ: ԾԱՆ. Ու հոլովիցն ունեցող բառերը գործիականում հոլովակերտ չեն առնում:

§ 41. Յոգնականի գրերն են ա, յ, ո: Ք գործ է ածւում ուղղականում և գործիականում, յ՝ սեռականում, տրականում և բացառականում, իսկ ա՝ հայցականում:

ԳԼ. Զ. ԱՆՈՒՆԱԿԱՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ.

§ 42. Գոյական և ածական անունները հոլովուելիս՝ հոլովից գրերը (§ 39) գնում են կամ արմատից յետոյ, կամ արմատի վերջին բաղաձայնից առաջ, օր. տիղմ—(արմատ՝ տղմ) տղմի, զրաստ—զրաստոս՝ ձևերում ի և ո հոլովիցները դրուած են ոյ և քոսոս արմատների վերջը: Իսկ աղեղն—աղեղսոս, կայսր—կայսեւը ձևերում ա և է հոլովիցները դրուած են արմատի վերջին բաղաձայն ա և ր գրերից առաջ: Առաջին տեսակ հոլովումը կոչուում է չափաւոր հոլովում, որովհետև բառը վերջանում է ձայնաւոր հոլովիցով. իսկ երկրորդ տեսակը կոչւում է բաղաձայն հոլովում, որովհետև բառը վերջանում է արմատի բաղաձայն գրով:

ԾԱՆ. Բաղաձայն հոլովում ունին այն բառերը, որոնք վերջում ունին իւ, բաղաձայն և ա, բաղաձայն և ք, բաղաձայն և շ (օր. նեղութիւն, արիւն, աղեղն, եղէգն, կայսր, աստղ) և ուրիշ բառեր, որոնք բունի սկզբնական ա կորցրել են, իսկ արմատում պահել են. օր. մանուկ—մանկաւն (բուն՝ մանուկ, փոխանակ՝ մանուկն, արմ. մանկն). զարուն—զարնան (բուն՝ զարուն, փոխանակ՝ զարունն, արմ. զարնն): Համեմատել աշխարհաբարում եզ, ձուկ, դուռ—եզաւ, ձկաւ, դրաւ, եզեր, ձկեր, դռեր (զրաբար՝ եզ, ձուկ, դուռ):

§ 43. Եթէ բառը թէ եղակի և թէ յոդանկի բոլոր թեր

Հոլովներում գործ է ածում մի Հոլովի՝ կոչում է **Հոլովում**, օր. գործ—գործայ, գործով, գործաց, գործովք, աղեղն աղեղան, յաղեղանէ, աղեղամբ, աղեղանց, աղեղամբք և այլն: Իսկ եթէ Հոլովուելիս գործ է ածում երկու Հոլովի՝ կոչում է **Իսկու Հոլովում**. օր. քաղաք, քաղաքի, քաղաքաւ, գառն—գառնի, դառնաց:

§ 44. Երկու խառն Հոլովում կայ. առաջինը գործ է ածում ի և « Հոլովիչները, երկրորդը՝ « և « Հոլովիչները: Սոցանից ի և « Հոլովիչները գործածում են եզակի սեռական, տրական և բացառական Հոլովներում, իսկ « Հոլովիչը գործածում է եզակի գործիական և յոգնակի թեք Հոլովներում: Ուրեմն եթէ մի բառ յոգնակի թեք Հոլովում ունի « Հոլովիչը՝ եզակի սեռականում նա կարող է ունենալ « Հոլովիչ՝ եթէ սլարդ Հոլովում ունի, և ի կամ « Հոլովիչ՝ եթէ խառն Հոլովում ունի. օր. աղեղանց—եզակի սեռ. աղեղան, քաղաքաց—եզ. սեռ. քաղաքի, բարեաց—եզ. սեռ. բարւայ:

ԳԼ. Ի. ՀՈԼՈՎՆԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ.

§ 45. Եզակի ուղղականը բառի սկզբնական ձևն է (բուն) առանց որ և է յաւելուածի, օր. մարդ, սիրտ, աղեղն:

§ 46. Եզակի Հայցականը նման է ուղղականին: Եթէ բառը որոշուած է՝ սկզբից առնում է որոշիչ շ նախդիրը, օր. մարդ, սիրտ, աղեղն, կամ շմարդ՝ շայն, պիրտ է-ր, շաղեղն է-ր:

§ 47. Եզակի սեռականը և տրականը կազմւում են՝ արմատին վերայ աւելացնելով Հոլովիչ ձայնաւորը. օր. մարդ—այ (§ 39, 1), սրտ—ի, աղեղ—ան (§ 42):

§ 48. Բացառականը կազմւում է տրականից Հետևեալ կերպով.

ա) Բաղաձայն Հոլովումի մէջ՝ տրականի վերջը դրւում է է:

բ) Ձայնաւոր Հոլովումի մէջ՝ « Հոլովիչն ունեցող բառերի տրականից յետոյ դրւում է է, որի ժամանակ մեծ մասամբ « Հոլովիչը դուրս է ընկնում:

գ) ի Հոլովիչ ունեցող բառերը դուրս են ձգում Հոլովիչը և տեղն առնում են է:

դ) « և « Հոլովիչ ունեցող բառերի մէջ բացառականը վերջաւորութեամբ նման է տրականին:

ե) Եւ առհասարակ ամեն դէպքում բառի սկզբից դրւում է ի նախդիրը, որ փոխւում է յ-ի, եթէ բառն սկսւում է ձայնաւոր գրով:

Օրինակներ. ա) կայսր, տրակ. կայսեր, բացառ. ի կայսերէ. աղեղն, տր. սղեղան, բաց. յաղեղանէ. բ) զրաստ, տր. զրաստու, բաց. ի զրաստուէ, ի զրաստէ. գանձ, տր. գանձու, բաց. ի գանձուէ, ի գանձէ. գ) քաղաք, տր. քաղաքի, բաց. ի քաղաքէ. արքայ, տր. արքայի, բաց. յարքայէ. դ) Հայկ, տր. Հայկալ, բաց. ի Հայկալ. զետ, տր. գետոյ, բաց. ի գետոյ:

§ 49. Եզակի գործիականը կազմւում է՝ արմատին վերայ աւելացնելով Հոլովիչը և գործիականացուցիչը (§ 40). այս դէպքում եթէ բաղաձայն Հոլովումի վերջի արմատական բաղաձայնը է՝ փոխւում է յ (§ 29, ա). օր. բան-ի-ւ. զետ-ո-ւ աղեղ-ա-հ-բ, (փոխանակ աղեղ-ա-ն-բ), նեղութե-ա-հ-բ, (փոխանակ նեղութե-ն-բ, § 27 դ):

§ 50. Յոգնակի ուղղականը կազմւում է՝ բունին վերայ աւելացնելով «. օր. բան-ս, սիրտ-ս, արքայ-ս:

ԾԱՆ. Բաղաձայն Հոլովումի մէջ այն բառերը, որոնք վերջանում են երկու կամ երեք բաղաձայն գրերով՝ յոգնակի ուղղականում բունի վերջին բաղաձայնից առաջ աւելացնում են ներքին ձայնաւոր (որպէս զի դիւրահնչելի լինի բառը) «, է, է, «, որոնք երբեմն համապատասխանում են Հոլովիչին և երբեմն ոչ. օր. աղեղ-ան-բ (փոխանակ աղեղն-բ), աստ-է-դ-բ (փոխանակ աստղ-բ), գառ-է-ն-բ (փոխանակ գառն-բ) կողմ-ան-բ (փոխանակ կողմն-բ):

§ 51. Յոգնակի Հայցականը կազմւում է յոգնակի ուղղականից՝ վերջի «-ն փոխելով «-ի. օր. բան-ս, սիրտ-ս, արքայ-ս, աղեղուն-ս, աստղ-ս: Եթէ բառը որոշուած է՝ Հայցականն ստանում է սկզբից որոշիչ շ նախդիրը (§ 46):

§ 52. Յոգնակի սեռականը և տրականը կազմւում են՝

արմատին վերայ աւելացնելով հոլովիչը և յոգնականացուցիչը (§ 41). օր. բան-ի-ց, քաղաք-ա-ց, գործ-ո-ց, աղեղ-ա-ն-ց:

53. Յոգնակի բացառականը կազմւում է յոգնակի տրականից, սկիզբն աւելացնելով ի կամ , նախդիրը (§ 48, ե). օր. ի բանից, ի քաղաքաց, ի սրտից, յաղեղանց:

§ 54. Յոգնակի գործիականը կազմւում է՝ արմատին վերայ աւելացնելով հոլովիչը, գործիականացուցիչը (§ 40) և յոգնականացուցիչը (§ 41). օր. բան-ի-ւ-ք, քաղաք-ա-ւ-ք, սրտ-ի-ւ-ք, աղեղ-ա-ւ-ք (§ 29, ա):

ԾԱՆ. Յոգնակիում — ձայնը, ինչպէս և բոլոր փակ վանկերում, նոր գրութեան եղանակով՝ գրւում է օ—քաղաքօք, օր, օրհնել, (փոխանակ քաղաքք, —ր, —րհնել):

§ 55. Կանոնաւոր հոլովումի պատկեր:

2այնաւոր պարզ հոլովում		2այն. խառն հոլով.					Քաղաք. պարզ հ.		Քաղաքային խառն հ.
Հոլովիչ	ա	ո	ի	ու	ի, ա	ն, ա	ա	ե	ի, ա
Ո. Բուն	- , -ք	- , -ք	- , -ք	- , -ք	- , -ք	- , -ք	- , -ա.ք -ու.ք	- , -ե.ք	- , -ի.ք -ա.ք
Հ. Բուն	- , -ս	- , -ս	- , -ս	- , -ս	- , -ս	- , -ս	- , -ա.ս -ու.ս	- , -ե.ս	- , -ի.ս -ա.ս
Ս.Տ. Արմատ	-այ, -աց	-ոյ, -ոց	-ի, -ից	-ու, -ուց	-ի, -աց	-ոյ, -աց -ոյն	-ա., -աց	-ե., -եց	-ի., -աց
Բ. Արմատ	-այ, -աց	-ոյ, -ոց	-ի, -ից	-ու, -ուց	-ի, -աց	-ոյ, -աց -ոյն	-ա.ի., -աց -է	-ե.ի., -եց	-է, -աց
Գ. Արմատ	-աւ, -աւք	-ով, -ովք	-իւ, -իւք	-ու, -ուք	-աւ, -աւք	-աւ, -աւք	-ա.ի., -ա.իք -է	-ե.ի., -ե.իք	-ա.ի., -ա.իք -ա.ք

ԾԱՆ. 1. Կէտը (.) նշանակում է արմատից հետագած բաղաձայն գիրը (աղեղ-ա-ւ-ք, կայս-ե-ր-ք):

ԾԱՆ. 2. Բացառականը միշտ ունի ի կամ , նախդիրը (§ 48, ե):

ԾԱՆ. 3. Հայցականը, եթէ որոշեալ է՝ սկզբից առնում է , նախդիրը:

§ 56. Օրինակներ ձայնաւոր պարզ հոլովումի:

Ա հոլովիչ.

Ո հոլովիչ.

Բուն և Արմատ—Տիտան.

Բուն—մարմին, Արմ.—մարմն.

Ո. Տիտան Տիտանք

մարմին մարմինք

Հ. (զ) Տիտան Տիտանս

մարմին մարմինս

Ս. Տ. Տիտանայ Տիտանաց

մարմնոյ մարմնոց

Բ. ի Տիտանայ Տիտանաց

մարմնոյ մարմնոց

Գ. Տիտանաւ Տիտանաւք.

մարմնով մարմնովք.

Ի հոլովիչ.

Ու հոլովիչ.

Բուն—սիրտ, Արմ.—սրտ.

Բուն և Արմ.—դաս.

Ո. սիրտ սիրտք

դաս դասք

Հ. (զ) սիրտ սիրտս

դաս դասս

Ս. Տ. սրտի սրտից

դասու դասուց

Բ. ի սրտէ սրտից

դասուէ, դասէ դասուց

Գ. սրտիւ սրտիւք.

դասու դասուք.

ԾԱՆ. 1. Ա հոլովիչով հոլովում են միայն յատուկ անունները:

ԾԱՆ. 2. Ո հոլովիչով հոլովում են ի միջի ալոց և այն բառերը, որոնք վերջանում են եւ, եւ, էւ, աւ, աւք, աւծ ածանցական մասնիկներով. (կան բացառութիւններ):

ԾԱՆ. 3. Ի հոլովիչով հոլովում են ի միջի ալոց և այն բառերը, որոնք վերջանում են այ, է, ոյ, եւ, քառ, քայն, մ, աւ, սք, շք. (կան բացառութիւններ):

ԾԱՆ. 4. Ու հոլովիչով ի միջի ալոց հոլովում են և մի քանի բառեր, որոնք վերջանում են ր գրով և նախընթաց բաղաձայնով. Սոքա ր գիրը ձգում են եզակի թեք հոլովներում, իսկ յոգնակիում (նաև եզակի գործիականում) փոխում են ՚ի և հոլովում են բաղաձայն հոլովումով. օր. Ո. Հ. փոքր, Ս. Տ. փոքու, Բ. ի փոքուէ, Գ. փոքու և փոքուք. յոգն. Ո. փոքուք. Հ. փոքուս, Ս. Տ. փոքուց, Բ. ի փոքուց, Գ. փոքուքք.

§ 57. Օրինակներ ձայնաւոր խառն հոլովումի:

Ի, Ա հոլովիչ.

Ո, Ա հոլովիչ.

Բուն — վէմ, Արմ.—վիմ.

Բուն և Արմ.—բարի.

Ո. վէմ վէմք

բարի բարիք

Հ. (զ) վէմ վէմս

բարի բարիս

Ս. Տ. վիմի վիմաց

բարւոյ բարեաց

Բ. ի վիմէ վիմաց

բարւոյ բարեաց

Գ. վիմաւ վիմաւք.

բարեաւ բարեաւք.

ԾԱՆ. 1. Ի, — խառն հոլովումով հոլովում են ի միջի ալոց և այն բառերը, որոնք վերջանում են աւ, (բացի եւն և քառն), աւ, եւ, էւ, աւ, քառ, աւք, եւ, եւք, աւ, աւք, էւ, աւք, աւք.

ԾԱՆ. 2. Ո, — ձայնաւոր խառն հոլովումով հոլովում են այն բառերը, որոնք վերջանում են ի ձայնաւորով, բացի միակնակ և աւք, քառք և հոգն բառերից, որոնք հոլովում են պարզ հոլովիչով. Այն բառերը, որոնք ու հոլովիչն ունին՝ (§ 39,2) բացառականը կազմում են է գրով. օր. տեղի, տեղուց, ի տեղուցէ:

§ 58. Օրինակներ բաղաձայն պարզ հոլովումի:

Ա հոլովիչ.

Ե հոլովիչ.

Բուն և արմ.-գեղմն.

բուն-սիւն, արմ. սին.

բուն և արմ.-կայսր.

Ո. գեղմ-ն գեղմաւք

սիւն սիւնք

կայսր կայսերք

աղեղաւք

Հ. (զ) գեղմն

գեղմաւս

սիւն

սիւնս

կայսր

կայսերս

աղեղաւս

Ս. Տ. գեղման գեղմանց

սեան

սեանց

կայսեր

կայսերց

Բ. ի գեղմանէ գեղմանց

սենէ

սեանց

կայսերէ

կայսերց

Գ. գեղմամբ գեղմամբք.

սեամբ

սեամբք.

կայսերբ

կայսերբք:

ԾԱՆ. 1. Ե հոլովիչն ունեցող բառերը եզ. գործ. և յոգնակի թեք հոլովները կազմում են նոյնպէս՝ կայսերաւ, կայսերաց, կայսերաւք, (և կրկնակ հոլովիչով, նախկին է հոլովիչն համարելով արմատական):

ԾԱՆ. 2. Կայ մի բառ աւ (օր), որ հոլովում է բաղաձայն հոլովումով, — հոլովիչով. Ո. Հ. աւր, Ս. Տ. աւուր, Բ. յաւրէ (§ 18, փոխանակ յաւուրէ), Գ. աւուրք. յոգն. աւուրք, աւուրս, աւուրց, աւուրքք. Աւ ձայնը բաղաձայնի առաջ պատահելիս՝ կարող է սղուել օ — աւր=օր, յաւրէ=յօրէ:

§ 59. Օրինակ բաղաձայն խառն հոլովումի:

Ի, Ա հոլովիչ.

Բուն և Արմատ—մասն.

Ո. մասն մասաւք, անձինք

Հ. (զ) մասն մասաւս, անձինս

Ս. Տ. մասին մասանց

Բ. ի մասնէ մասանց

Գ. մասամբ մասամբք.

ԾԱՆ. Բացառականը՝ նմանութեամբ բաղաձայն — հոլովումին՝ կարող է լինել և — հոլովելով—ի մասնէ, ի գառնէ:

ԳԼ. Ը. ԶԱՐՏՈՒՂԻ ՀՈՂՈՎՈՒՄ.

§ 60. Կան բառեր, որոնք վերոյիշեալ կանոններին համաձայն չեն հոլովուում, այլ բացառութիւններ են կազմում նոցանից: Այս բառերն են՝ այր, հայր, փայր, կէս, գիւշ և նոցանից բարդուած կամ նոցա նման բառերը—քեռայր, տէր (տիւայր). մայր, եղբայր. հօրաքոյր. տիկին. քաղաքադիւղ և այլն: Սոցա անկանոնութիւնը կայանում է նորանում, որ կամ երկու հոլովական արմատ ունին, կամ հոլովիչ ձայնաւոր չունին, կամ մասամբ հոլովուում են ձայնաւոր և մասամբ բաղաձայն հոլովումով: Այսպիսի հոլովումը կոչւում է **չարարչի** (ուղիղ հոլովումից շեղուած):

§ 61. Այր: Բուն՝ այր, ար. արմատ՝ արն:

Ո. այր ¹⁾ արք

Հ. (զ) այր արս

Ս. Տ. առն ²⁾ արանց

Բ. յառնէ յարանց

Գ. արամբ արամբք:

§ 62. Հայր: Բուն՝ հայր, հար. արմ. հար, հար, հարն:

Ո. հայր ¹⁾ հարք

Հ. (զ) հայր հարս

Ս. Տ. հաւր հարց, հարանց

Բ. ի հաւրէ ի հարց, ի հարանց

Գ. հարբ, հարամբ հարբք, հարամբք:

§ 63. Քայր: Բուն՝ քայր, քար. արմատ՝ քեր, քեռ:

¹⁾ Տես 28.

²⁾ Տես 29, բ.

Ո. քայր ¹⁾ քորք

Հ. (զ) քայր քորս

Ս. Տ. քեռ քերց

Բ. ի քեռէ ի քերց

Գ. քերբ քերբք:

ԾԱՆ. Քայր բառը ունի և ուրիշ, թէև ոչ այնչափ ընտիր հոլովում՝ բաղաձայն է հոլովիչով, քոր արմատից. եզ. Ս. Տ. քուեր, Գ. քուերբ. յղն. Ս. Տ. քուերց, Գ. քուերբք:

§ 64. Կին: Բուն՝ կին. արմատ՝ կն, կնն:

Ո. կին կանայք ¹⁾

Հ. (զ) կին կանայս

Ս. Տ. կնոջ ²⁾ կանանց

Բ. ի կնոջէ ի կանանց

Գ. կնաւ, կանամբ կանամբք:

§ 65. Գիւշ (գիւշ, գիւշ, գիւշ): Բուն՝ գիւշ, գիւշ, գիւշ. [արմատ՝ գիւշ, գիւշ:

Ո. գիւղ, գեաւղ, գեւղ գիւղք, գեաւղք

Հ. (զ) գիւղ, գեաւղ, գեւղ գիւղս, գեաւղս

Ս. Տ. գեղջ գիւղից

Բ. ի գեղջէ ի գիւղից

Գ. գեղիւ, գիւղիւ գիւղիւք:

§ 66. Կան շատ բառեր, որոնք երկու տեսակ են հոլովուում և կոչւում են **կէս-հոլով**: սոքա գործածուում են

ա) տարբեր հոլովիչներ. օր. թուղթ—թղթայ, թղթով և թղթի թղթիւ, մոգ—մոգար, մոգաց և մոգի, մոգաց.

բ) տարբեր հոլովական արմատներ. օր. խորհուրդ—խորհրդայ, խորհրդով և խորհրդեան—խորհրդեամբ. (բուն՝ խորհուրդ և * խորհրդիւն, արմատ՝ խորհրդ և խորհրդիւն). մահ—մահար, մահք, մահաց և մահուան, մահումբ, մահունք,

¹⁾ Տես 28.

²⁾ Տես 39, ծան. 2.

մահուանց. (բուն՝ մահ և *մահուն). քար—քարի, քարի և քարինք—քարանց, քարամբք. (բուն՝ քար և *քարն—տ. 42, ծան.), տիւ—տուի—տոււվ և տունջեան, տունջեամբ. (բուն՝ տիւ և *տունջիւն, արմատ՝ տու և տունջին):

§ 67. Կրկնահոլովներից տարբերելու է նախնային բառերը, այսինքն այն բառերը, որոնք տարբեր նշանակութիւն և տարբեր հոլովումներ ունին, բայց նոցա բունները գրաբարում պատահաբար նման են միմեանց ¹⁾):

Այս բառերն են.

newsara աչք, աչքի, աչքիւ — աչքիւն և աչք, առն, արամբ—արամբ աչքերու
հայր հայր, հայրի, հայրիւ — հայրիւն և հայր, հաւր, հարբ—հարբ օրաց
մայր մայր, մայրի, մայրիւ — մայրիւն և մայր, մաւր, մարբ—մարբ օրաց
գալ գալ, գալի, գալիւ — գալիւն և գալ, գալոյ, գալով — գալ
կոյս կոյս, կոյսի, կոյսիւ — կոյսիւն և կոյս, կոյսի, *կուսաւ, կուսաց — կուս
սան սան, սանի, սանիւ — սանիւն և սան, սանու, սանուց — սան
փող փող, փողի, փողիւ — փողիւն և փող, փողոյ, փողով — փող
օդ օդ, օդի, օդիւ — օդիւն և օդ, օդոյ, օդով — օդ
որթ որթ, որթի, որթիւ — որթիւն և որթ, որթոյ, որթով — որթ
գի գի, գիի, գիիւ — գիիւն և գի, գիոյ, գիով — գի

ԳԼ. Թ. ԴԵՐԱՆՈՒՆԱԿԱՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ.

§ 68. Դերանունական հոլովումը հետևեալ տարբերութիւններն ունի անուանական հոլովումից.

ա) Գործածուած է սեռականում և տրականում հոլովակերտ գրեր:

¹⁾ Հայերէն ամենահին լեզուում այս բառերից շատերը տարբեր պէտք է եղած լինին ձևով. այսպէս հաւ բառը գրաբարում նշանակում է 1) սկիզբ—մեծ հայր և 2) թռչուն—ընտանի հաւ և աքաղաղ. մինչդեռ գրաբարից առաջ այդ բառը երեւի տարբեր վերջաւորութիւններ պիտի ունենար, ինչպէս տեսնում ենք լատիներէնի մէջ, ուր *avis* նշանակում է մեծ հայր, իսկ *avis* նշանակում է թռչուն. իսկ հայերէնում *us* և *is* վերջաւորութիւններն ընկնելով՝ այդ երկու բառը միեւնոյն ձևն են ստացել (աւ—հաւ):

բ) Բառը հոլովուած է մէջտեղից և ոչ վերջից:

գ) Բառը ունենում է մի քանի հոլովական արմատներ:

դ) Գործիական և բացառական հոլովներում ստանում է կրկնակ գործիականացուցիչ և կրկնակ յոգնականացուցիչներ:

ե) Հոլովիչ ձայնաւորը երբեմն գործածուած է և երբեմն ոչ (սղուելով):

Այս հոլովումով հոլովուած են դերանունների մեծ մասը. իսկ փոքր մասն հոլովուած է անուանական հոլովումով, կամ դերանունական և անուանական խառն հոլովումներով:

§ 69. Եզակիում սեռականի հոլովակերտն է բ. տրականի հոլովակերտը՝ ի: Բացառականը կազմուած է տրականից, աւելացնելով է, նէ, էն: Յոգնակիւմ այս հոլովակերտ տարրերը չկան, և յոգնակին աւելի նման է անուանական հոլովումին: Հայցական հոլովը, թէ եզակիւմ և թէ յոգնակիւմ, միշտ ունենում է շ որոշիչ տառը. բայց երբ հայցական հոլովը գործ է ածուած է, աւ, էն, էն, նախդիրներով շ տառը ձգուած է (տ. § 125):

§ 70. Անորոշ դերանունները ունին շնչաւոր առարկայի համար Ո արմատը, իսկ անշունչի համար Ի արմատը, որոց վերայ աւելանալով այլ և այլ ածանցներ՝ կազմում են հետեւեալ անորոշ դերանունները.

շնչաւոր		անշունչ	
ո, ո-վ, ո-ր, ո-մն, ո-ք.		ի, ի-ր, ի-մն, *ի-ք, ինչ.	
§ 71. Ո և նորա երկարը ու հոլովուած են այսպէս.			
Ո. ո, ով		ոյք, ովք	
Հ. զո, զով		զոյս	
Ս. ոյր		} ոյց	
Տ. ում			
Բ. յումէ, յումմէ		յոյց	
Գ. —		—	

§ 72. Որ յարաբերականը հոլովուած է անուանական հոլովումով, ո հոլովիչով. միայն եզ. Տ. ունի որում, Բ. յորմէ (18):

§ 73. Ո՞ր, ո՞ր հոլովում են այսպէս.

Ո. ո-մ-ն ոմ-ա-ն-ք ո-ք

Հ. զոմն զոմ-ա-ն-ս զոք

Ս. ու-րու-մն ոմ-ա-ն-ց ու-րու-ք

Տ. ու-մե-մն ոմ-ա-ն-ց ու-մե-ք

Բ. յու-մե-մն-է յոմ-ա-ն-ց յու-մե-ք-է

Գ. ոմ-ա-մ-ք ոմ-ա-մ-ք —

ԾԱՆ. Այս արմատներից մնացած կան և հին նախնական հոլովներ, որոնք այժմ գործածուում են ինչպէս մակբայ. Հ. ուր, Բ. ուստ, ուստի (արմատ ո), Հ. ուրեք, Բ. ուստեք, ուստեքէ (արմատ ոք).

§ 74. Ի պակասաւոր հոլովում ունի. եզ. Ուղ-ի փոխարէն գործ է ածում Հայց.

Ո. Հ. զի, Ս. էր, Տ. հիմ, Բ. առ իմէ, Գ. իւ: Յոգնակի չունի:

§ 75. Իր գոյական անուան նշանակութիւն է ստացել (ինչ որ բան, բան, ստացուածք) և հոլովում է անուանական Ս. խառն հոլովումով:

§ 76. Ի՞նչ, ի՞նչ.

Ո. Հ. ի-մն ի-ք

Ս. *ի-րե-մն ի-րի-ք

Տ. ի-մե-մն ի-մի-ք

Բ. յի-մե-մն-է յի-մե-ք-է

Գ. — ի-ւի-ք

Յոգնակի չունին:

§ 77. Ի՞նչ ունի միայն եզ. ուղղ. և Հայց. ինչ, զինչ, յինչ:

§ 78. Ի՞նչ (գոյական) դերանուններն են է՞ս, Կ՞ա, Ի՞նչ, Ի՞նչ, որոնցից Ի՞նչ հոլովում է անուանական բաղաձայն հոլովումով * հոլովիչով: Առաջին դէմքն ունի երեք հոլովական արմատ—եզ. ես, իմ, յոգն. մ: Երկրորդ դէմքն ևս ունի երեք արմատ—ուղղականում դու, եզակի միւս հոլովներում ք, յոգնակի միւս հոլովներում ձ:

Ո. ես դու մեք դուք

Հ. զիս զքեզ զմեզ զձեզ

Ս. իմ քո մեր ձեր

Տ. ինձ քեզ մեզ ձեզ

Բ. յինէն ի քէն ի մէնջ ի ձէնջ

Գ. ինեւ քեւ մեւք ձեւք

ԾԱՆ. Բացառականի նախկին ձևերը ինձէն, քեզէն, մեզէն, ձեզէն՝ զրաբարում գործ են ածում ինչպէս մակբայ:

§ 79. Ի՞նչ պակասաւոր հոլովում ունի.

Ո. Հ. — իւրեանք, զիւրեանս

Ս. Տ. իւր իւրեանց

Բ. յիւրմէ յիւրեանց

Գ. իւրեաւ, իւրեամբ իւրեամբք:

§ 80. Յոգնակի (գոյական) դերանունները ա, Կ, ն եզ. Գործ-ում երկու գործիականներտ ունին և յոգն. Գործ-ում երկու յոգնականացուցիչ:

Երեքն էլ միատեսակ հոլովում ունին.

Ո. ս-ա ս-ոք-ա

Հ. զս-ա զս-ոս-ա

Ս. ս-որ-ա } ս-ոց-ա

Տ. ս-մ-ա } ս-ոց-ա

Բ. ի ս-մ-ա-նէ ի ս-ոց-ա-նէ

Գ. ս-ով-ա-ւ ս-ոք-ա-ւ-ք

§ 81. Յուցական ածական դերանուններն են 1) այս, այդ, այն, 2) *այսի, *այդի, *այնի, 3) սոյն, Կոյն, նոյն, որոնք կազմուած են ա, Կ, ն, արմատներից և համապատասխան ածանցական մասնիկներից: Այսիկ, այդիկ, այնիկ ձևերը եզ. Ուղղ. և Հայց-ում գործածուած չկան զրաբարում, բայց կան աշխարհաբարի զաւառական բարբառներում—ասիկ, ասիկայ, էսիկ և այլն: Սոյն, Կոյն նոյն կազմուած են սո-ին, դո-ին, նո-ին ձևերից, ձայնաւորների սղումով (Չ7, գ.)

Եզ. Ո. այս *այս-իկ սո-յն (սո-ին)

Հ. զայս *զայս-իկ զսո-յն

Ս. այս-ր այս-որ-իկ սո-ր-ին

Տ. այս-մ այս-մ-իկ ս-մ-ին

օր. խօսիմ, գնահ. հնչեալ, որ ցոյց է տալիս, թէ գործողութիւնն առաջ է կատարուել. օր. խօսիմ, գնահ. խօսեցայ, գնահ. հնչեալ, որ ցոյց է տալիս, թէ գործողութիւնը յետոյ պիտի կատարուի. օր. խօսեցայ, գնահ. հնչեալ, որ ցոյց է տալիս, թէ գործողութիւնը յետոյ պիտի կատարուի. օր. խօսեցայ, գնահ. հնչեալ, որ ցոյց է տալիս, թէ գործողութիւնը յետոյ պիտի կատարուի.

ԾԱՆ. 1. Անցեալ ժամանակը կոչուած է հնչեալ, եթէ գործողութիւնը շարունակուած էր և չէր վերջացել (խօսելի, տեսանելի). հնչեալ էր թէ գործողութիւնը հէնց նոր է վերջացել (խօսեցայ, տեսի). յաջորդաբար՝ եթէ գործողութիւնը ուրիշ ներկայ գործողութիւնից առաջ վերջացել է (տեսեալ է, գնացեալ է). եթէ հնչեալ էր թէ գործողութիւնը ուրիշ անցեալ գործողութիւնից առաջ վերջացել է (տեսեալ էր, գնացեալ էր):

ԾԱՆ. 2. Ապառնիս երկու տեսակ է, առաջինը, որ ցոյց է տալիս, թէ գործողութիւնը յետոյ պիտի կատարուի (տեսից, խօսեցայց — կտեսնեմ, կխօսիմ), և երկրորդը, որ հաստատուած և պնդուած է, թէ գործողութիւնն անշուշտ պիտի կատարուի (տեսանելոց եմ, գալոց է — պիտի տեսնեմ, պիտի գայ):

§ 86. Բայերն ունին չորս գերբայ. առաջինը գերբայ, որ գործողութեան անունն է (գործել, տեսանել), երկրորդը գերբայ (գործող, տեսանող), երրորդը գերբայ (գործեալ, տեսեալ) և չորսրորդը գերբայ (գործելոց, տեսանելոց):

§ 87. Բայերն ունին երկու թիւ — եզակի և յոգնակի, և երեք դէմք — առաջին, երկրորդ և երրորդ:

§ 88. Բայերի վերջաւորութեան փոփոխութիւնը, որով կազմուած են ժամանակներ, եղանակներ, թուեր և դէմքեր՝ կոչուած է խոսքի հոգնակ: Բայերը երկու տեսակ խոնարհուած ունին — երկրորդական և երրորդական:

§ 89. Բայերի անորոշ գերբայի վերջաւորութիւնները կոչուած են չորսրորդական, որոնք չորս են ալ, ել, իլ, ուլ. իսկ բայերը նոյն վերջաւորութիւններով՝ կոչուած են չորսրորդական, որոնք նոյնպէս չորս տեսակ են լինում. առաջինը լծորդութիւն — աղալ, երկրորդը լծորդութիւն — գործել, երրորդը լծորդութիւն — նստիլ, չորսրորդը լծորդութիւն — թողալ:

§ 90. Ժամանակների և եղանակների նկատմամբ բայերն ունին հետևեալ ձևերը.

Սահմանափակ եղանակ 1) ներկայ, 2) անցեալ անկատար,

3) անցեալ կատարեալ, 4) անցեալ յարակատար, 5) անցեալ գերակատար, 6) պարզ ապառնի, 7) բաղադրեալ ապառնի, Սարգստաւանի եղանակ 8) ապառնի, 9) անցեալ, 10) չորսրորդական եղանակ (կատարեալ), 11) Արգելափակ եղանակ (ներկայ), Գերբայեր 12) անորոշ, 13) ներկայ, 14) անցեալ, 15) ապառնի:

ԾԱՆ. Այն բայերը, որոնք չունին այս ձևերից մի քանիսը՝ կոչուած են անորոշ:

§ 91. Սահմանականի ներկան, անցեալ անկատարը, կատարեալը, պարզ ապառնին, ստորագոյսականի ապառնին, հրամայականը, արգելականը և գերբայները վերջաւորութիւններն աւելացնում են անմիջապէս բայի արմատին վերայ և կոչուած են փոփոխական. իսկ սահմանականի յարակատարը, գերակատարը, բաղադրեալ ապառնին և ստորագոյսականի անցեալը կազմուած են գերբայներով և օժանդակ էական բայով (է) և կոչուած են երկրորդական ձևեր:

ԳԼ. ԺԱ. ԱՌԱՋԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐՄԱՏ.

§ 92. Բոլոր գլխաւոր ձևերը կազմուած են երկու արմատից, որոնք կոչուած են Առաջին արմատ և Երկրորդ արմատ: Առաջին արմատը գտնուած է՝ եթէ բայի սկզբնական ձևից, այսինքն՝ անորոշ գերբայից վերջնէն լծորդները. օր. աղալ — Ա. արմ. աղ, ընթանալ — Ա. արմ. ընթան, սիրել — Ա. արմ. սիր, հատանել — Ա. արմ. հատան, նստիլ — Ա. արմ. նստ, ծնանիլ — Ա. արմ. ծնան, հանգչիլ — Ա. արմ. հանգչ, թողուլ — Ա. արմ. թող, ընկենուլ — Ա. արմ. ընկեն:

§ 93. Առաջին արմատը լինում է առաջին, ինչպէս աղ, սիր, նստ, թող. լինում է և երկրորդական, երբ բուն բաղադրեալ յետոյ աւելացած են բաղադրական մասնիկներ, ինչպէս ընթանալ, հատանալ, ծնանալ, հանգչել, ընկենալ: Բաղադրական մասնիկներն են ն, ան, էն, չ, նչ. օր. առանուլ, տեսանել, ընկենուլ, թագչել, երկնչել:

ԾԱՆ. Կան երկու բայ ևս, որոնք ունին ալ, ալ բաղադրական մասնիկներ — ճանաչել, մեղաւորել:

§ 94. Առաջին արմատին վերայ աւելանալով Համապատասխան մասնիկներ և վերջաւորութիւններ՝ կազմուած են ահմ, ներմ, անշու, անարար, արար, արարան, արգելանք, անարշ և արարանի դերբայները:

§ 95. Երկրորդ արմատը լինում է պարզ՝ երբ բայարմատին վերայ անմիջապէս դրուած են վերջաւորութիւնները. օր. տես-ի, ծն-այ, թող-ի, ուս-այ. լինում է և բաղադրեալ՝ երբ բայարմատի և վերջաւորութեան մէջ մտնում են այ, էջ, ի բաղադրական մասնիկները. օր. աղ-այ-ի, խօս-էջ-այ, երկ-ի-այ (երկեայ):

§ 96. Երկրորդ արմատը կազմուած է Առաջին արմատից Հետեւեալ կերպով.

ա) Եթէ Ա. արմատը պարզ է՝ այդ արմատի վերայ աւելանում է առաջին լծորդութեան մէջ այ, իսկ երկրորդ և երրորդ լծորդութեան մէջ էջ բաղադրական մասնիկը, օր. Ա. արմ. աղ(ալ), Բ. արմ. աղ-աց, Ա. արմ. սիր(ել), Բ. արմ. սիր-եց, Ա. արմ. դատ(իլ), Բ. արմ. դատ-եց: Այ, էջ մասնիկները կոչւում են զօրեջ բաղադրիչ, իսկ նոցանով կազմուած Բ. արմատները կոչւում են զօրեջ բաղադրեալ արմատներ:

Բայառարեան կազմում են գիտել, ասել, կարել, մարթել բայերը, որոց Բ. արմատներն են գիտ-այ, աս-այ, կար-այ, մարթ-այ (փոխանակ գիտ-եց, աս-եց, կար-եց, մարթ-եց):

բ) Եթէ Ա. արմատը բաղադրուած է չ, նշ մասնիկներով՝ Բ. արմատում այդ մասնիկները փոխւում են ի գրին, որ ա ձայնաւորի առաջ Հանդիպելիս կազմում է նորա Հետ երկբարբառ էա (27, դ). օր. Ա. արմ. թաղ-չ-(իլ), Բ. արմ. թաղ-ի, Ա. արմ. երկ-նչ-(իլ), Բ. արմ. երկ-ի: Այս ի մասնիկը կոչւում է Լայ բաղադրիչ, և նորանով կազմուած Բ. արմատները կոչւում են Լայ բաղադրեալ արմատներ:

ԾԱՆ. Նոյնպէս ի թույլ բաղադրիչ ունին Գ լծորդութեան մի քանի բայեր, որոնք Ա. արմատում ունին ն բաղադրիչը. օր. ցաս-ուլ—Բ. արմ. ցաս-ի, քաղց-ուլ—Բ. արմ. քաղց-ի :

Բայառարեան կազմում է մեղ-անչ-ել բայը, որ ի բաղադրիչը չէ ընդունում:

գ) Եթէ Ա. արմատը բաղադրուած է ն, ան մասնիկներով՝ Բ. արմատը գտնուած է՝ դուրս ձգելով այդ մասնիկները. օր. Ա. արմ. Հատ-ան-ել, Բ. արմ. Հատ, Ա. արմ. ծն-ան-իլ, Բ. արմ. ծն:

ԾԱՆ. 1. Ա. լծորդութեան մէջ եթէ Ա. արմատը բաղադրեալ է՝ Բ. արմատն ևս բաղադրեալ է լինում այ մասնիկով. օր. ընթ-ան-ալ, Բ. արմ. ընթ-աց, զօր-ան-ալ, Բ. արմ. զօր-աց:

ԾԱՆ. 2. Գ. լծորդութեան մէջ Ա. արմատը թէ պարզ լինի, թէ բաղադրեալ՝ Բ. արմատը պարզ է լինում. օր. Ա. պարզ արմ. թող-ուլ, Բ. պարզ արմ. թող, Ա. պարզ արմ. Հեղ-ուլ, Բ. պարզ. արմ. Հեղ, Ա. բաղադր. արմ. առ-ն-ուլ, Բ. պարզ արմ. առ, Ա. բաղադր. արմ. դրօս-ն-ուլ, Բ. պարզ արմ. դրօս:

Բայառարեան են կազմում յե-ն-ուլ, ընկ-ն-ուլ, զգե-ն-ուլ, լն-ուլ, ի-ն-ուլ բայերը, որոց Բ. արմատներն են՝ յեյ, ընկեյ, զգեյ, լյ, իյ, և հաշ-ն-ուլ, դար-ն-ուլ, մած-ն-ուլ, ող-ն-ուլ, ցած-ն-ուլ և այլ բայերը, որոց Բ. արմատը լինում է հաշ-ի, մած-ի, ող-ի, ցած-ի (§ 96, բ. ծան.):

§ 97. Երկրորդ արմատին վերայ աւելանալով Համապատասխան մասնիկներ և վերջաւորութիւններ՝ կազմուած են անշու, անարարեայ, պարզ արարան, հրամայանք, ներմայ և անշու դերբայները:

ՊԼ. ԺԲ. ՁԵՆԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ.

Ա) ԱՌԱՋԻՆ ԱՐՄԱՏ.

§ 98. Ներդործակերպ և կրաւորակերպ խոնարհումները տարբեր վերջաւորութիւններ ունին Բ. արմատից կազմուած ձևերում (97). իսկ Ա. արմատից կազմուած ձևերում (94) վերջաւորութիւնները նոյն են թէ ներդործակերպ և թէ կրաւորակերպ խոնարհումի մէջ. միայն ալ լծորդութիւնը ստորադասականում ունի տարբեր վերջաւորութիւններ: Իսկ էլ լծորդութեան բայերը կրաւորականի նշանակութիւն ստանալիս՝ փոխւում են Գ. լծորդութեան (իլ) և խոնարհում իբրեւ Գ. լծորդութեան բայ: Օր. դատ-ի՝ նշանակում է թէ՛ դատում եմ և

թէ դատուում եմ, հատանէի նշանակում է թէ կտրում էի և թէ կտրուում էի:

§ 99. Առաջին արմատից կազմուած ձևերը վերջաւորուած թիւները միացնում են արմատի հետ յօդ, որ իւրաքանչիւր բայի լծորդի ձայնաւորն է, ենթարկուած մի քանի փոփոխուած թիւներին. օր. գործ-է-մ, աղ-ա-ս, թող-ա-մք, գործ-է-ի (փոխանակ գործ-է-ի, 27, զ), թող-ա-ր (փխնկ. թող-ա-ր) § 28) և այլն: Իսկ Բ. արմատից կազմուած ձևերը յօդ չունին, այլ վերջաւորութիւններն ուղղակի աւելացնում են արմատին վերայ, օր. գործեց-ի, թող-եր, աղաց-ից և այլն:

§ 100. Առաջին վերջաւորութիւններն են

Տ, ա, —, Տ, չ, ն, իսկ յօդով հանդերձ՝

Ա. լծ. աճ, աւ, ալ¹⁾, աճ, ալ¹⁾, աւ.

Բ. լծ. էճ, էւ, էլ¹⁾, էճ, էլ¹⁾, էւ.

Գ. լծ. իճ, իւ, ի, իճ, իւ, իւ.

Դ. լծ. աճ, աւ, աւ²⁾, աճ, աւ²⁾, աւն: Օր.

Ա. լծ. աղ-ամ, -աս, -այ, -ամք, -ալք, -ան.

Բ. լծ. գործ-եմ, -ես, -է, -եմք, -էք, -են.

Գ. լծ. դատ-իմ, -իս, -ի, -իմք, -իք, -ին.

Դ. լծ. թող-ում, -ուս, -ու, -ումք, -ուք, -ուն:

§ 101. Առաջին վերջաւորութիւններն են

է, էր, ր, ա, ի, էւ, իսկ յօդով [հանդերձ՝

Ա. լծ. ալ³⁾, ալք, ալք, ալք, ալք, ալք.

Բ. և Գ. լծ. էլ⁴⁾, էլք, էլք, էլք, էլք, էլք.

Դ. լծ. աւ⁵⁾, աւք, աւք, աւք, աւք, աւք: Օր.

¹⁾ Տես § 28:

²⁾ Հին ձեռագիրների մէջ պատահում են նախկին ձևերը ոչ ոք, որոնք առաջ են եկել ձայնի ածումից համաձայն § 28:

³⁾ Տես § 27, բ:

⁴⁾ Տես § 27, գ:

⁵⁾ Տես § 21 և 25:

Ա. լծ. աղ-այի, -այի, -այր, -այաք, -այիք, -ային.

Բ. լծ. գործ-էի, -էի, -էր, -էաք, -էիք, -էին.

Գ. լծ. դատ-էի, -էի, -էր, -էաք, -էիք, -էին.

Դ. լծ. թող-ուի, -ուի, -ուր, -ուաք, -ուիք, -ուին:

ԾԱՆ. Հին ձեռագիրների մէջ պատահում է Բ. լծորդութեան սկզբնական լծորդ է, օր. գործէի, տեսանէի, տեսանէիք և այլն:

§ 102. Առաջին ունի ինչ մասնիկը, որ արմատին հետ միանալիս՝ Բ. և Գ. լծորդութեան բայերը դուրս են ձգում յօդը, իսկ Գ. լծորդութեան մէջ ընդհակառակն յօդը մնալով դուրս է ձգում ինչ մասնիկի է ձայնաւորը: Ա. լծ. մէջ յօդը միանալով ինչ մասնիկի հետ՝ տալիս է երկբարբառ ալ (ա+ից=ալց—տես § 27, ա): Ստորագասականի վերջաւորութիւնները նոյնն են, ինչ որ սաճմ. ներկայինը. միայն Ա. լծորդութեան ստանում է Բ. լծորդութեան վերջաւորութիւնները.

Ա. լծ. ալց-էճ, ալց-էւ, ալց-է, ալց-էճ, ալց-էք, ալց-էն.

Բ. լծ. ից-էճ, ից-էւ, ից-է, ից-էճ, ից-էք, ից-էն.

Գ. լծ. ից-էճ, ից-էւ, ից-է, ից-էճ, ից-էք, ից-էն.

Դ. լծ. ալց-աճ, ալց-աւ, ալց-աւ, ալց-աճ, ալց-աւ, ալց-աւն: Օր.

Ա. լծ. աղ-ալցեմ, -ալցես, -ալցէ, -ալցեմք, -ալցէք, -ալցեն.

Բ. լծ. գործ-իցեմ, -իցես, -իցէ, -իցեմք, -իցէք, -իցեն.

Գ. լծ. դատ-իցիմ, -իցիս, -իցի, -իցիմք, -իցիք, -իցին.

Դ. լծ. թող-ուցում, -ուցուս, -ուցու, -ուցումք, -ուցուք, -ուցուն:

ԾԱՆ. Գ. լծ. վերջաւորութիւնը յատուկ է կրաւորակերպ խոնարհումին: Եթէ Ա. և Բ. լծորդութեան բայերը կրաւորականի նշանակութիւն ստանան՝ ստորագասականում առնում են Գ. լծ. վերջաւորութիւնները. օր. աղաց-էճ, (աղացուիմ), գործից-էւ (գործուիս): Տես § 98:

§ 103. Առաջին ներկայի (միայն երկրորդ գէմքում) կազմում է սաճմ. ներկայի Բ գէմքից, եզակիում փոխելով « գիրը ր-ի, իսկ յոգնակիում՝ անփոփոխ պահելով սաճմ. ներկայի վերջաւորութիւնը. սկզբից ունի Տ՛ արգելական մակբայը. օր.

- Ա. լծ. մին աղա-ր, մին աղալք.
 Բ. լծ. մին գործե-ր, մին գործէք.
 Գ. լծ. մին դատի-ր, մին դատիք.
 Դ. լծ. մին թողու-ր, մին թողուք:

§ 104. Ահարշ Բեբեայը բայի սկզբնական ձևն է, կազմուած Ա. արմատից և լծորդներից. աղ-ալ, ընթ-ան-ալ, գործ-ել, հատ-ան-ել, դատ-ել, ուս-ան-ել, թող-ալ, առ-ն-ալ: Անորոշ գերբայը հոլովում է * հոլովիչով, միայն եզակի: Հոլովուելու ժամանակ Գ. լծորդութեան ի գիրը թեք հոլովներում փոխում է է-ի. օր. նստիլ Ա. Տ. նստելոյ, Գ. նստելով:

ԾԱՆ. Զատ հասարակ և չէզոքական բայեր, որոնք խոնարհում են Գ. լծորդութեամբ՝ անորոշ գերբայում ունին Բ. լծորդը. օր. լինեմ—լինել, դատեմ—դատել, ծնանեմ—ծնանել:

§ 105. Ապառնի գերբայի վերջաւորութիւնն է լոյ, որ միանում է Ա. արմատին հետ յօդով, բացի Գ. լծորդութիւնից որ միանում է առանց յօդի, (Համեմատել § 18): Գ. լծորդութեան յօդը այստեղ փոխում է է-ի. օր.

- Ա. լծ. աղ-ա-լոյ, Բ. լծ. գործ-ե-լոյ,
 Գ. լծ. դատ-է-լոյ, Դ. լծ. թող-լոյ:

Բ) ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐՄԱՏ.

§ 106. Երկրորդ արմատից կազմուած ձևերը (97) բացի անցեալ գերբայից՝ տարբեր վերջաւորութիւններ ունին ներգործակերպ և կրաւորակերպ խոնարհումի համար. ինչպէս՝ ներգ. տես-ի, գործեց-ի, տես-ից, գործեց-աց, կրաւ. տես-ալ, գործեց-ալ, տես-աց, գործեց-աց: Արտելու համար, թէ ո՞ր խոնարհումը պէտք է ունենայ բայը Բ. արմատից կազմուած ձևերում պէտք է ի նկատի ունենալ հետեւեալ կանոնները.

ա) Ա և Գ. լծորդութիւնների մէջ եթէ Առաջին արմատը պարզ է՝ երկրորդ արմատը կարող է ունենալ թէ ներգործակերպ և թէ կրաւորակերպ խոնարհում՝ նայելով իմաստին. օր. ներգ. կարդա՞մ զնա, թողա՞մ զնա (կանչում եմ, թողնում եմ նրան)—կարդացի զնա, թողի զնա (կանչեցի, թողի նրան).

կրաւ. կարդա՞մ ի նմանէ, թողա՞մ ի նմանէ (կանչում եմ, թողնում եմ նորանից)—կարդացայ, թողայ ի նմանէ (կանչուեցայ, թողուեցայ նորանից):

բ) Ա. լծորդութեան մէջ եթէ Առաջին արմատը բաղադրեալ է՝ Բ. արմատը կունենայ կրաւորակերպ խոնարհում. օր. գող-ան-ամ—գող-սց-այ, զղջ-ան-ամ—զղջ-աց-այ:

Բացառութիւն են կազմում մերկայամ, լուսնամ, բանամ, բառնամ թանամ բայերը, որոնք իմաստին նայելով՝ կարող են ունենալ թէ ներգործակերպ և թէ կրաւորակերպ խոնարհում. օր. լուացի և լուացայ, թացի և թացայ (թրջուեցայ) և այլն:

գ) Գ. լծորդութեան մէջ եթէ Առաջին արմատը բաղադրեալ է՝ Բ. արմատը կունենայ կրաւորակերպ խոնարհում. օր. ջեռ-ն-ուլ ջեռ-այ, ցաս-ն-ուլ—ցասե-այ (փոխանակ ցասի-այ, տես § 96, բ. ծան. և բացառութիւն):

Բացառութիւն են կազմում առ-ն-ուլ, թք-ն-ուլ, ընկե-ն-ուլ, լ-ն-ուլ, խ-ն-ուլ բայերը, որոնք իմաստին նայելով՝ կարող են ունենալ թէ ներգործակերպ և թէ կրաւորակերպ խոնարհում. օր. առ-ի և առ-այ, լց-ի և լց-այ, թք-ի և թք-այ և այլն:

դ) Առաջին արմատում Բ. լծորդութիւն ունեցող բայերը՝ երկրորդ արմատում ներգործակերպ խոնարհում ունին. օր. ամաչեմ—ամաչեցի, տեսանեմ—տեսի:

ե) Առաջին արմատում Գ. լծորդութիւն ունեցող բայերը՝ երկրորդ արմատում կրաւորակերպ խոնարհում ունին. օր. դատեմ—դատեցայ, տեսանեմ—տեսայ:

զ) Առաջին արմատում Հ, Ն բաղադրիչներն ունեցող բայերը (96, բ) երկրորդ արմատում կրաւորակերպ խոնարհում ունին, բացի ապառնիի եզ. 2, 3 և յօդն. բոլոր դէմքերից. օր. երկ-նչ-իմ—երկ-ե-այ, ապ. 1 դէմք—երկ-ե-այ (կր.), 2 դ. երկ-ի-յէ և այլն (ներգ.):

§ 107. Երկրորդ արմատից կազմուած ձևերը յօդ չունին, այլ վերջաւորութիւններն աւելացնում են ուղղակի արմատին վերայ. օր. գործեց-ի, դատեց-այ, տես-ի երկե-այ և այլն:

§ 108. Անցեալ կատարեալի վերջաւորութիւններն են

ԾԱՆ. Ներկայ դերբայի նախկին վերջաւորութիւնները ա, ւ, գրաբարում գործածուած են միայն մի քանի բառերում իբրեւ ածանցական մասնիկներ--ջնջ-ան, փակ-ան, գաղ-ան, կենդ-ան, զգ-օն, գործ-օն: (Համեմատել աշխարհաբարում կծ-ան, հաջ-ան, խած-ան, վաղ-ան և այլն):

§ 112. Անշուշտ բերանք վերջաւորութիւնն է հալ: Բ. և Գ. լծորդութեան մէջ էջ բաղադրական մասնիկը յաճախ դուրս է ընկնում անցեալ դերբայում: Այս դերբայը պատկանում է անխտիր բոլոր սեռերին, այնպէս որ հալ-հալ նշանակում է թէ տեսած և թէ տեսնուած: Օր. աղաց-եալ, սիր-եալ կամ սիրեց-եալ, տես-եալ, դատ-եալ կամ դատեց-եալ, թող-եալ, ընկեց-եալ:

ԾԱՆ. Թույլ բաղադրեալ արմատները, որոց առաջին արմատը բաղադրուած է չ, նշ մասնիկներով (96, բ) անցեալ դերբայը կազմում են իրանց անցողական ձևերի Բ. արմատներից (§ 116). օր. մարտուց-եալ, թաքուց-եալ:

ՊԼ. ԺԳ. ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՁԵՒԵՐ.

§ 113. Յարաչափաբ, գերաչափաբ և սորորադասականի անշուշտ ձևերը կազմուած են բայի անցեալ դերբայից և է՛ Էական բայից. իսկ Բաղադրեալ սորորաչափ կազմուած է ապառնի դերբայից և էական բայից.

ա) յարաչափաբ՝ անցեալ դերբայից և էական բայի սահմ. ներկայից. օր. տեսեալ, խօսեցեալ է՛, է:

բ) գերաչափաբ՝ անցեալ դերբայից և էական բայի անցեալ անկատարից. օր. տեսեալ, խօսեցեալ էի, էր:

գ) սորորադասականի անշուշտ՝ անցեալ դերբայից և էական բայի ստորադաս. ապառնիից. օր. տեսեալ, խօսեցեալ էյե՛, էյե՛:

դ) Բաղադրեալ սորորաչափ՝ ապառնի դերբայից և էական բայի սահմ. ներկայից. օր. տեսանելոց, խօսելոց է՛, է:

§ 114. Որովհետև անցեալ դերբայը թէ՛ ներգործականի և թէ՛ կրաւորականի իմաստ ունի (§ 112)՝ ուստի նորանով կազմուած երկրորդական ձևերն էլ երկու սեռի նշանակութիւն ունին (տեսեալ է=տեսել է, տեսնուել է): Բայց գործածու-

թեան մէջ բայի սեռը որոշուած է խոնարհումի տարբեր եղանակներով.

ա) Եթէ բայը հարաբերական իմաստ ունի՝ էական բայը միշտ զրուած է եղ. Յ գէմքում բոլոր թուերի և գէմքերի համար, իսկ ենթական (որ ցոյց է տալիս, թէ ով է կատարել գործողութիւնը) զրուած է սեռական հոլովով. օր. տեսեալ է ի՛, տեսեալ է ձե՛ր, տեսեալ է հո՛ր, տեսեալ էր հո՛ր, գործեալ էյե՛ հո՛ր (ես տեսել եմ, մենք տեսել ենք, նոքա տեսել են, աշակերտները տեսել էին, մանուկները գործած լինին):

բ) Եթէ բայը կրաւորականի և չէզոքականի իմաստ ունի՝ էական բայը խոնարհուած է բոլոր գէմքերով ու թուերով և ենթական զրուած է ուղղական հոլովով. օր. տեսեալ է՛, տեսեալ է՛ք, տեսեալ է՛ք հո՛ր, գնացեալ է՛ք աշակերտք, յարուցեալ էյե՛ք ի մեռելոց (տեսնուած եմ ես, տեսնուած ենք մենք, տեսնուած են նոքա, աշակերտները գնացել էին, հո՛ր մեռած տեղից վերկացած լինի):

ԾԱՆ. Ի ի՛, էր հո՛ր ձևերը նշանակում են ես հո՛ր, նա հո՛ր, և է՛, հո՛ր սեռական հոլովները էական բայի խոնարհում են. այնպէս որ տեսեալ է ի՛ իսկապէս նշանակում է՝ ես ունիմ տեսած, և է՛ սեռական հոլովը ոչ թէ ենթակայ է հո՛ր, այլ խնդիր է էական բային:

ՊԼ. ԺԳ. ԱՆՅՈՂԱԿԱՆ ԲԱՅՅԵՐ.

§ 115. Չէզոքական բայերը և շատ ներգործական բայեր ունին անշուշտ ձև, որ ցոյց է տալիս, թէ բայի գործողութիւնը ինքը ենթական չէ կատարում, այլ ուրիշին է կատարել տալիս. օր. նստ-իմ—նստուցանեմ (նստեցնում եմ) զգե-նում—զգեցուցանեմ (հազցնում եմ):

§ 116. Անցողական ձևը կազմուած է հարաբերական բայի երկրորդ արմատին վերայ աւելացնելով հո՛ր ածանցական մասնիկը (շեշտի տակ՝ ոյց § 21 և 25), որից յետոյ զրուած է հո՛ր բաղադրական մասնիկը և Բ. լծորդութեան վերջաւորութիւնը. օր.

զն-ալ,	Բ. արմ.	զնաց.	անցողական՝	զնաց-ուց-ան-ել.
մեծ-ան-ալ,	Բ. արմ.	մեծաց.	անցող.	մեծաց-ուց-ան-ել.
Հնչ-ել,	Բ. արմ.	Հնչեց.	անցող.	Հնչեց-ուց-ան-ել.
ղարկ-ան-ել,	Բ. արմ.	ղարկ.	անցող.	ղարկ-ուց-ան-ել.
ապր-իլ,	Բ. արմ.	ապրեց.	անցող.	ապրեց-ուց-ան-ել.
բուս-ան-իլ,	Բ. արմ.	բուս.	անցող.	բուս-ուց-ան-ել.
մած-ն-ուլ,	Բ. արմ.	մած.	անցող.	մած-ուց-ան-ել.
լն-ուլ,	Բ. արմ.	լց.	(§ 106, գ. բաց.)	անց. լց-ուց-ան-ել:

ԾԱՆ. 1. Թող բաղադրեալ արմատները (§ 96, բ) անցողական ձևը կազմելիս՝ դուրս են ձգուած է բաղադրիչը. օր. Թագ-չ-իմ, Բ. արմ. Թագ-է, անցող. Թագ-ուց-ան-ել, ցաս-ն-ուլ, Բ. արմ. ցաս-է, անցող. ցաս-ուց-ան-ել:

ԾԱՆ. 2. Կալ անցողականի բաղադրեալ ձև էլ, որ կազմուած է նախատիպ բալի անորոշ դերբալից և աւ բալից, որը միայն խոնարհ-ւում է. օր. տամ, ետոււ ըմպել, տալ, տացէ խօսել (խմցնում եմ, խմցրի, խօսեցնում է, կխօսեցնէ):

Բացառութիւն: Մի քանի բալեր անցողականի առ մասնիկի 7 գիրը փոխում են « և » գրերի. օր. կոր-աւ-ան-ել, փլ-աւ-ան-ել, ընկլ-աւ-ան-ել (փոխանակ կոր-ուց-ան-ել, փլ-ուց-ան-ել, ընկլ-ուց-ան-ել՝ կորնչիմ, փլչիմ և ընկլնում նախատիպ բալերից): Մասնէ բալը անկանոն ձևով կազմում է անցողականը—մուծանել (փոխանակ մտուցանել):

§ 117. Բոլոր անցողական բալերը ներգործական սեռի են և ունին ներգործակերպ խոնարհում երկրորդ լծորդու-թեամբ, աւ բաղադրական մասնիկով Ա. արմատում:

Արմատ	Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Ա Ր Մ Ա Տ						Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ Ո Ր Մ Ն Ե Ր Ի					
Եղանակ	Ս Ա Հ Մ Ա Ն Ա Կ Ա Ն		Ս Տ Ո Ր Ա Դ Ա Ս	ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ	Դ Ե Ր Բ Ա Յ		Ս Ա Հ Մ Ա Ն Ա Կ Ա Ն		Հ Ր Ա Մ Ա Յ Ա Կ	Դ Ե Ր Բ Ա Յ		
Ժամանակ	Ն Ե Ր Կ ա չ	Ա ն ց. ա ն կ ա տ ա ր	Ա պ ա ու ն ի	Ն Ե Ր Կ ա չ	Ա ն ո Ր ո շ	Ա պ ա ու ն ի	Ա ն ց. կ ա տ ա թ ե ա լ	Պ ա Ր Ղ ա պ ա ու ն ի	Կ ա տ ա թ ե ա լ	Ն Ե Ր Կ ա չ	Ա ն ց ե ա լ	
ՊԱՐԶ.												
Ներգ. ԱՂ	ԱՂ-ամ, աս, աչ — ամբ, աչք, ան	ԱՂ-աչի, աչիր, աչր — աչաք, աչիք, աչին	ԱՂ-աչցեմ, ես, է — — եմք, էք, են	մի ԱՂ-ար — աչք	ԱՂ-ալ	ԱՂ-ա լոց	ԱՂԱՅ ի, եր, — —աք, իք, ին	ԱՂԱՅ-ից, ցես, ցէ ցուք, ջիք, ցեն ¹	ԱՂԱՅ-եմ, — —աք, իք, ին	ԱՂԱՅ-ող	ԱՂԱՅ-եալ	
ԳՈՐԾ	ԳՈՐԾ-եմ, ես, է — — եմք, էք, են	ԳՈՐԾ-էի, էիր, էր — — էաք, էիք, էին	ԳՈՐԾ-ից-եմ, ես, է — — եմք, էք, են	մի ԳՈՐԾ-եր — էք	ԳՈՐԾ-ել	ԳՈՐԾ-ե լոց	ԳՈՐԾԵՑ ի, եր, — —աք, իք, ին	ԳՈՐԾԵՑ-ից, ցես, ցէ ցուք, ջիք, ցեն ¹	ԳՈՐԾԵՑ-եմ, — —աք, իք, ին	ԳՈՐԾ-ող	ԳՈՐԾ-եալ	
ԿՐ. ԴԱՏ	ԴԱՏ-իմ, իս, ի — իմք, իք, ին	ԴԱՏ-էի, էիր, էր — էաք, էիք, էին	ԴԱՏ-ից-իմ, իս, ի — — իմք, իք, ին	մի ԴԱՏ-իր — իք	ԴԱՏ-իլ	ԴԱՏ-ե-լոց	ԴԱՏԵՑ-այ, ար, աւ — աք, աչք, ան	ԴԱՏԵՑ աչց, ցիս, ցի —ցուք, ջիք, ցին	ԴԱՏԵՑ-եմ, — —աք, իք, ին	ԴԱՏ-եալ	ԴԱՏ-եալ	
ԲԱՂԱԴՐԵԱԼ.												
Ներգ. ՀԱՏ-ԱՆ	ՀԱՏԱՆ-եմ, ես, է — — եմք, էք, են	ՀԱՏԱՆ-էի, էիր, էր — — էաք, էիք, էին	ՀԱՏԱՆ-ից-եմ, ես, է — — եմք, էք, են	մի ՀԱՏԱՆ-եր — էք	ՀԱՏԱՆ-ել	ՀԱՏԱՆ-ե-լոց	ՀԱՏ-ի, եր, — —աք, իք, ին	ՀԱՏ-ից, ցես, ցէ ցուք, ջիք, ցեն	ՀԱՏ, — էք	ՀԱՏ ող, Հատա լնող	ՀԱՏ-եալ	
ԿՐ. ՈՒՍ-ԱՆ	ՈՒՍԱՆ-իմ, իս, ի — իմք, իք, ին	ՈՒՍԱՆ-էի, էիր, էր — — էաք, էիք, էին	ՈՒՍԱՆ-ից-իմ, իս, ի — — իմք, իք, ին	մի ՈՒՍԱՆ-իր — իք	ՈՒՍԱՆ-իլ	ՈՒՍԱՆ-ե-լոց	ՈՒՍ-այ, ար, աւ — աք, աչք, ան	ՈՒՍ-աչց, ցիս, ցի —ցուք, ջիք, ցին	ՈՒՍ-իր — արուք	—	ՈՒՍ-եալ	
ՊԱՐԶ.												
Ներգ. ԹՈՂ	ԹՈՂ-ում, ուս, ու — ումք, ուք, ուն	ԹՈՂ-ուի, ուիր, ոյր ² — ուաք, ուիք, ուին	ԹՈՂ-ուց-ում, ուս, ու — — ումք, ուք, ուն	մի ԹՈՂ-ուր — ուք	ԹՈՂ-ուլ	ԹՈՂ-լոց	ԹՈՂ-ի, եր, — —աք, իք, ին	ԹՈՂ-ից, ցես, ցէ —ցուք, ջիք, ցեն	ԹՈՂ — էք	ԹՈՂ-ող	ԹՈՂ-եալ	
ԲԱՂԱԴՐԵԱԼ.												
Ներգ. ԸՆԿ-ԵՆ	ԸՆԿԵՆ-ում, ուս, ու — ումք, ուք, ուն	ԸՆԿԵՆ-ուի, ուիր, ոյր ² — ուաք, ուիք, ուին	ԸՆԿԵՆ-ուց ում, ուս, ու — — ումք, ուք, ուն	մի ԸՆԿԵՆ-ուր — ուք	ԸՆԿԵՆ-ուլ	ԸՆԿԵՆ-լոց	ԸՆԿԵՑ-ի, եր, — —աք, իք, ին	ԸՆԿԵՑ-ից, ցես, ցէ —ցուք, ջիք, ցեն ¹	ԸՆԿԵՆ ² ԸՆԿԵՑ-էք	ԸՆԿԵՑ-ող	ԸՆԿԵՑ-եալ	
ԿՐ. ԸՆԹ-ԱՆ	ԸՆԹԱՆ-ամ, աս, աչ — ամբ, աչք, ան	ԸՆԹԱՆ-աչի, աչիր, աչր — աչաք, աչիք, աչին	ԸՆԹԱՆ-աչց-եմ, ես, է — — եմք, էք, են	մի ԸՆԹԱՆ-ար — աչք	ԸՆԹԱՆ-ալ	ԸՆԹԱՆ-ա-լոց	ԸՆԹԱՆ-այ, ար, աւ — աք, աչք, ան	ԸՆԹԱՆ-աչց, ցիս, ցի —ցուք, ջիք, ցին ¹	ԸՆԹԱՆ-իր — արուք	—	ԸՆԹԱՆ-եալ	
Խառն ԵՐԿ-ՆԶ	ԵՐԿՆԶ-իմ, իս, ի — իմք, իք, ին	ԵՐԿՆԶ-էի, էիր, էր — էաք, էիք, էին	ԵՐԿՆԶ-ից-իմ, իս, ի — — իմք, իք, ին	մի ԵՐԿՆԶ-իր — իք	ԵՐԿՆԶ-իլ	ԵՐԿՆԶ-ե-լոց	ԵՐԿ-ի — աք, աչք, ան ¹⁰	ԵՐԿ-ից, ցես, ցէ ցուք, ջիք, ցեն ¹¹	ԵՐԿ-ի — արուք ¹²	—	ԵՐԿՈՒՑ-եալ ¹³	

¹⁾ տես § 109, ծան. ²⁾ տ. § 110, ծան. 1. ³⁾ տ. § 108, ծան. 1. ⁴⁾ տ. § 111, ⁵⁾ տ. § 112, ⁶⁾ տ. § 105, ⁷⁾ տ. § 108, ծան. 2, ⁸⁾ տ. § 21, 25, 101, ⁹⁾ տ. § 105, ¹⁰⁾ տ. § 96, բ, ¹¹⁾ տ. § 106, գ, ¹²⁾ տ. § 110, ծան. 2, ¹³⁾ տ. 112, ծան.:

ԳԼ. ԺԶ. ԶԱՐՏՈՒՂԻ ԲԱՅԵՐ.

§ 119. Մի քանի բայեր երկրորդ արմատը կազմելիս շեղ-
ւում են ընդհանուր կանոններից, որոնք բացատրուած են 96
և յաջորդ յօդուածներում, և նոյն իսկ երկրորդ արմատից կազ-
մուած ձևերում տարբերութիւններ ունին սովորական եղանա-
կից. այս տեսակ բայերը կոչւում են *հարաւշի*: Սոքա են.

ա) *աս-է՛մ, զիտ-է՛մ, կար-է՛մ, մարթ-է՛մ, Բ. արմ. աս-աւ, զիտ-աւ, կար-աւ, մարթ-աւ* (§ 96, ա):

Լս-եմ, Բ. արմ. Լու. կտր. լուալ, -ար և ալլն. ապ. լուալց, լուի-ցես, -իցէ, -ցուք, -ջիք, -ցեն, Հրմ. լուր:

Ճան-աչ-եմ. Բ. արմ. ծան-ի. ծանիւք:

Յառնեմ (=լ+ար+ն+եմ). Բ. արմ. Յարի. ապ. յարեալց, յարի-ցես, -ցէ, -ցուք, -ջիք, -ցեն. Հրմ. արի, արիք, անց-դերբ. յար-ուց-եալ:

Առ-ն-եմ (=ար+ն+եմ). Բ. արմ. Արար (տես § 108, ծան. 3)). կտր. արարի և ալլն. արարից, արա-ցես, -ցէ և ալլն. Հրմ. արա, արարէք:

Լի-ն-իմ. Բ. արմ. Լի. կտր. չունի. ապ. լի-ցիմ, -ցիս, -ցուք, -ջիք, -ցին. Հրմ. լեր, լերուք. անց. դերբ. լիեալ, լեալ:

Տա-ն-իմ, Բ. արմ. Տար:

Ած-եմ, Նստ-իմ, Բեր-եմ, Բ. արմ. Ած, Նստ, Բեր:

Երթ-ամ. կտր. չունի. ապ. երթ-ալց, երթի-ցես, -ցէ, -ցուք և ալլն. Հրմ. երթ, երթալք:

Բ. արմ. Կեր, կտր. կեր-ալ, կեր-ար և ալլն. ապ. կերալց, կերի-ցես, կերի-ցէ և ալլն. Հրմ. կեր, կերալք, կերէք:

Էղանի. Բ. արմ. Եղ, կտր. եղէ, եղել, եղեւ, եղաք, եղէք, եղեն. ապ. եղէց, եղի-ցիս, -ցի և ալլն. Հրմ. եր, երուք:

Ա. արմ. Գոմ. ստորադ. գու-ց-եմ, -ցես, -ցէ, -ցեմք, -ցէք, -ցեն:

բ) Մի բաղաձայն զրից կազմուած արմատները (տես § 108, ծան. 2, բ):

Գալ. Բ. արմ. Եկ. կտր. եկի, եկիր, եկն, եկաք, եկեք,

աւ

աւի

եկին. ապ. եկ-ից, եկ-եսցես, -եսցէ և այլն. հրմ. եկ, եկալք:

Տ-ալ. Բ. արմ. ԵՏ, ՏՈՒ. կտր. ետու, ետուր, ետ, տուաք, ետուք, ետուն. ապ. տաց, տա-ցես, -ցէ և այլն. հրմ. տուր, տուք: (Կրաւ. տուիմ, անց. անկ. տուեալ լինէի, ստոր. տացիմ, կտր. տուալ, ապ. տացիմ, հրմ. տուեալ լեր):

Դ-ն-ել. Բ. արմ. ԵԴ, ԴԻ. կտր. եդի և այլն, ապ. եդից, դի-ցես, -ցէ և այլն. հրմ. դիւր, դիւք:

ԳԼ. ԺԷ. ՊԱԿԱՍՏԱՆՈՐ ԲԱՅՆԵՐ.

§ 120. Պակասաւոր բայերը (§ 90, ծան.) չեն ունենում կամ առաջին արմատը, կամ երկրորդ արմատը, կամ թէպէտ երկու արմատներն էս ունին, բայց նոցանից կազմուած որ և է ձև. գործածական չէ: Պակասաւոր բայերի պակասորդ ձևերի փոխարէն գործածուած են ուրիշ, նման նշանակութեամբ բայերի համապատասխան ձևերը:

§ 121. Առաջին արմատ չունին

Կեր-ալ, որ Ա. արմ. կազմում է ուտ-ել բայից.

Սրբ-ի, » » » ըմպ-ել »

§ 122. Երկրորդ արմատ չունին

Ուն-իմ, որ Բ. արմ. կազմում է կալ-ալ բայից.

Ընդուն-իմ, » » » ընկալ-ալ »

Ուտ-եմ, » » » կեր-ալ »

Եմ, » » » եղ-է »

Գոմ, որ երկրորդ արմատ չէ առնում ուրիշ բայից:

§ 123. Մի որոշ ձև չունին.

Լի-ն-իմ. չունի անց. կատ. և գործածում է եղ-ան-իմ բայից — եղէ, եղեր և այլն:

Երթ-ամ. չունի անց. կատ. և գործածում է չոգ-ալ. հրմ. երթ և չոգ:

Դ. ՆԱԽԴԻՐՆԵՐ

ԳԼ. ԺԸ.

§ 124. Նախդիր կոչուած են զ, ի, (յ), յ, առ, ընդ, ըստ մասնիկները, որոնք առանձին առնուած նշանակութիւն չունին, բայց հոլովուող. բառերի առաջ դրուելով՝ ստանում են այլևայլ նշանակութիւններ, որոշելով հոլովուող բառի այլևայլ հանգամանքները, ինչպէս տեղը, պատճառը, ժամանակը և այլն: Այս մասնիկներէն չ, առ, ընդ, ըստ զրուած են առանձին, իսկ յ, յ և շ զրուած են բառերի հետ միասին:

Այս և ուրիշ մասնիկներ նախկին հայերէն լեզուում միանալիս են եղել բառերի արմատների հետ՝ նոր նշանակութիւններ տալով նոցա, և այնքան սերտ միացել են, որ այժմ դրժուարութեամբ են որոշուած արմատներից. օր. յ-առնեմ, յ-առաջեմ, յ-աւելում, յ-ույժ. դ-արթնուլ, դ-արկանել, դ-առանցել, դ-գեհուլ (դ-գետ), զգոյշ. առ-ոգանել, առ-անձինն, առ-աւել, դ-առ-անցեմ, առ-ողջ. ց-ալգ, ց-երեկ. ընդ-ունիմ, ըն-կալնում, ըն-կնում, ըմ-պեմ. ն-ստիմ, ն-շոյլ և այլն:

§ 125. Այս նախդիրները հոլովական բառերի սկիզբը դրուելիս՝ եթէ հոլովական բառն ունի որոշեալ հայցականի կամ բացառականի նախդիրներ զ, ի՝ այս վերջինները դուրս կձգուին. օր. հայց. շնա, շնոտ, շտուտ. նախդիրով՝ առ նա, առ նոտ, ի տուն. բաց. յահելէ, ի նմանէ, ի Բէլայ. նախդիրով՝ ընդ ահելէ, ըստ նմանէ, շէլայ:

ԾԱՆ. Միայն առ նախդիրը բացառականի հետ գործածուելիս՝ բացառականը պահում է իւր ի նախդիրը. օր առ. ի նմանէ, առ ի մէջ:

Ա. Զ. ՆԱԽԴԻՐ.

§ 126. Զ նախդիրը բացի որոշեալ հայցական կազմելուց՝ գործածուած է նաև

ա) ^{սխալմբ} ~~հոլով~~ հոլովի հետ զարկանել բայի մօտ, և ցոյց է տալիս այն առարկան, որի վերայ կամ որով զարկուած է. օր. հարկանել զբարի, զգետնի. հարկանիլ զամօթի, զդողանի, զգիմի:

բ) Բացառականի հետ և նշանակում է

1) (Առարկայի) հասկ. օր. տրտնջել զուգեքէ, խօսել զՏեառ-
նէ, յիշել զհարց, վկայել զեղբօրէ:

2) Վերայից, հակառակից. օր. կախել զփայտէ, զծառոյ, կապել
զօրմոյ:

3) Բացառականի նշանակումէ. օր. ունել (բունել) զձեռանէ,
զհանգերձից, զոհանալ զԱստուծոյ, կախել զեղջերաց, զհերաց:

գ) Գործիականի հետ և նշանակում է

1) Զորքը, հարկը. օր. նստել զքաղաքաւ, գնալ զեղերը, գալ
զկէս զիշերաւ, զմտաւ ածել:

2) Վերան. օր. ծիծաղիլ զարամբ, արկանել զանձամբ, այր
զարամբ ելանել:

3) Բացառականի իմաստով անցանել բային մօտ. օր. անցանել
զամենեքումբք, անցանել զպատուիրանաւ, զանցանել զբանիւ:

Բ. Ի (3) ՆԱԽԻՐ.

§ 127. Ի (1) նախդիրը բացի բացառական հօլով կազմե-
լուց՝ գործածուում է նաև

ա) Հայցականի հետ և նշանակում է

1) Ուշադրան, դեպք. օր. երթալ ի քաղաք, մտանել ի տուն,
հայել յերկինս, զիմել ի հայտ:

2) Մէջի փոխանակ, Կէշ. օր. լինել ի հայր, լինել յորդիս, ասել
ի խրատ, համարել ի մարդ, ունել ի ծառայո:

3) Գործիականի իմաստով. օր. երդնուլ յանուն Աստուծոյ, մա-
շել ի սուր և ի հուր, յղել ի ձեռն ուրուք, ի պատճառս ձեր:

4) Անորոշ գերբայի հետ՝ Ժամանակ. օր. ի դալ զարնան,
յիլանելն ընդ առաջ, ի խօսելն ընդ միմեանս:

5) Անորոշ գերբայի հետ՝ նպատակ. օր. եկեալ եմ ի լսել,
ժողովեցան ի դատել, ամբարձ զձեռն ի սպանանել:

բ) Տրականի հետ և նշանակում է

1) Մէջ. օր. նստել ի տան, ի քաղաքի, թաղիլ յերկրի,
կալ ի բանի:

2) Վերայ. օր. նստել ի յաւանակի, ազանել ի լերին, բւե-
ռել ի խաչի:

ԾԱՆ. 1. Եթէ հօլովական բառի հօլովիչներն են և կամ է
նախդրով տրականը բացառականի ձև կատանայ և երկգիծութիւն
կը պատճառէ (օր. ի մարդոյ, ի սեղանոյ կնշանակէ մարդից, սեղանից,
և ոչ թէ մարդի մէջ, սեղանի վերայ), Այս երկգիծութիւնը չպատճա-
ռելու համար՝ աչգլխի բառերը իրանց և հօլովիչների փոխանակ
գործ են ածուում է հօլովիչ, կամ փոխանակ տրականի զրուում են հա-
ցականի հօլովով. օր. տեսաք զԱստուծոյ ի մարմնէ, մարդ ի պատուէ
էր. եղին զիս ի գրէ. բնակել ի լոյս, ի սէր, ի մարդն, հեղձանել ի ջուր:

ԾԱՆ. 2. Նոյն պատճառով երբ բառը չոգնակի լինի՝ տրական
հօլովով չի գործածուում է նախդիրի հետ, որ չտայ բացառականի իմաստ:
Այս դէպքում տրականի փոխանակ գործածուում է հայցական հօլովով.
օր. նստել ի տունս, ի քաղաքս, կալ ի բանս: Ուրեմն չոգնակի հա-
ցականի հետ գործածուելիս՝ է նախդիրը տալիս է բառին թէ տրա-
կանի և թէ հայցականի իմաստ. աչսպէս է Կուսն, է Կուսն նշանակում
է թէ Կուսն տները, քաղաքները (§ 127, ա, 1) և թէ Կուսն, Կուսն
(§ 127, բ, 1):

Գ. 3 ՆԱԽԻՐ.

§ 128. 3 նախդիրը գործածուում է միայն Հայցականի
հետ և նշանակում է

1) Միշու (մի տեղ, մի ժամանակ, մի աստիճան). օր. եր-
թիցուք ցճեթդէհէմ, զայ ցտեղին, ցայս վայր խօսել, ցայդ և
ցերեկ, ցերը փորձես, ուտել ցյազ, կուտել ցմահ:

2) Տրականի նշանակումէ՝ ասել, հարցանել բայերին մօտ.
օր. ասէ ցաշակերտս, որ խօսէր ցիս, հարցին ցնաս:

Դ. ԱՌ ՆԱԽԻՐ.

§ 129. ԱՌ նախդիրը գործածուում է

ա) Հայցականի հետ և նշանակում է

1) Ուշադրան, դեպք (շնչաւոր առարկաների մօտ). օր. կար-
դալ առ Աստուած, երթալ առ նա, գալ առ բարեկամս:

2) Հասարակ, Կուսն. օր. ձեկ առ ցաւս, առ օր մի, առ այր

լիսուն դահեկան, գործել առ չզիտանս, առ պարծել, առ հո-
զալ, առ սէր սրղւոյ:

3) Վէրաբէրո-ընէմբ, համեմարո-ընէմբ. օր. սէգ առ հանդերձս,
հեղդ առ ուսումն, որպէս լոյս առ խաւար:

4) Ունէլ (համարել) բալին հետ՝ մի բանի րէշ, փոխանէ. օր.
ուսնել առ լաւս, առ իմաստունս, առ Աստուած, առ լանցանս,
առ ոչինչ զրել:

բ) Տրականի հետ և նշանակում է

1) Պարտաւոր. օր. աղաղակել առ վշտին, խօսել առ չարու-
թեան, մեղանչել առ տղիտութեան:

2) Մո. օր. նստաւ առ ծովուն, խօսէր առ արքայի, կայր
առ խաչին:

գ) Բացառականի հետ (և այս դէպքում բացառականի է
նախդիրը երբեմն դուրս է բնկնում) և նշանակում է

1) Կռշեյ. օր. անհնարինքն առ ի մարդկանէ, հնարաւորք
են առ ի Աստուծոյ, խօսեցաւ առ ի քէն, առ ի հօրէ:

2) Պարտաւոր. օր. գործել առ երկիւղէ, առ հարկէ, առ ականէ
(երեսանց, աչքի ընկնելու համար), առ ի չգոյէ (տես բ, 1):

3) Բացառականի նշանակում-ընէմբ. օր. մերկանալ առ ի զգեստութէ,
միաձին առ ի հօրէ, օգնութիւն առ ի նոցանէ:

դ) Գործիականի հետ և նշանակում է

1) Մո. օր. առ քաղաքաւ, առ գետով, առ եզերը ծովուն,
փոքր է այս առ այնու, զինչ է յարդ առ ցորենով:

2) Ժամանակ. օր. առ հարբքն մերովք, առ Արամաւ, առ ջրը-
հեղեղաւ, առ կենդանութեամբ հօր իւրոյ:

Ե. ԸՆԴ ՆԱԽԴԻՐ.

§ 130. Ընդ նախդիրը գործածուում է

ա) Հայցականի հետ և նշանակում է

1) Հե. օր. խօսել ընդ իշխանս, ընդ միմեանս, կցել տուն
ընդ տուն, վիճել ընդ նոսա:

2) Մէջ. օր. անցանել ընդ դետ, ընդ ծով, մտանել ընդ

դուռն, անցանել ընդ հուր և ընդ ջուր, ծիծաղել ընդ միտս:

3) Մէջ. օր. մի լիցի կուլ ընդ իս և ընդ քեզ, ընդ հովիւս
իմ և ընդ հովիւս քո, չիք խտիր ընդ բազում և ընդ սակաւ:

4) Գե. օր. գնաց ընդ արեւելս, հաչել ընդ եր-
կինս, ընդ նոսա:

5) Մէջ անգամայ, մեհաւոր. օր. ընդ հեծեալ և ընդ հետեւալ,
ընդ այր և ընդ կին, ասել ընդ մի, ընդ ամենայն, ընդ բնաւ:

6) Անորոշ դերբայի կամ բայածականի հետ ժամանակ. օր. ընդ
ծագել արեգականն, ընդ բուսանելն չորացաւ, ընդ տեսանելն
սքանչացաւ, ընդ երեւումն հրաշալւոյն. նոյնպէս՝ ընդ առաւօտս,
ընդ երեկս:

7) Ուրախանալ, տրտմել, նախանձիլ, զարմանալ և նման
բայերի հետ՝ վերայ. օր. ուրախանալ ընդ տեսիլն, տրտմել ընդ
մահ, զարմանալն ընդ վարդապետութիւն նորա:

բ) Սեռականի հետ և նշանակում է փոխանէ, համար. օր.
ակն ընդ ական, ատամն ընդ ատաման, տացես նոցա ընդ իմ
և ընդ քո, ընդ ամենայն դատարկ բանի համարս տալոց էք:

գ) Տրականի հետ և նշանակում է

1) Հե. (զլխաւորապէս եղակիի հետ գործածուելիս), օր.
խօսել ընդ նմա, ընդ իշխանին, ընդ որում համբուրեցից:

2) Վերայ. օր. հոգալ ընդ տան, ընդ ընտանեաց, գութ ունել
ընդ ումեք, անցանեն նեղութիւնք ընդ մարդկան:

դ) Բացառականի հետ և նշանակում է

1) Կռշեյ. օր. ընդ աջմէ, ընդ ահեկէ, ընդ հիւսիսոյ, ընդ
հարաւոյ:

2) Բացառականի նշանակում-ընէմբ. օր. խնդրել իրաւունս ընդ
Աստուծոյ, կապել ընդ որթոյ, ընդ մեր հեղզութեանէն եղև, ընդ
երկիւղէն:

ե) Գործիականի հետ և նշանակում է

1) Տալ. օր. ընդ ծառով, ընդ հովանեաւ թւոյ, ընդ
երկրաւ, ընդ հողով:

2) Մո. և չալ. օր. մանկունքս կան ընդ ինև, ընդ
այնու ժամանակաւ, պատի ընդ հիւսիսիւ, ած ընդ միջով քով:

Զ. ՀՍՏ ՆԱԽԳԻՐ.

§ 131. Հստ նախդիրը գործաձևում է

ա) Հայցականի հետ և նշանակում է

1) Դուրս, Ք բանի այն հոգև. օր. ելանել ըստ դուռն, ըստ քաղաքն, ելանել ըստ հրաման, զերծանել ըստ վտանգս, անցանել ըստ չափ:

2) Չափւի, համեմատ. օր. բաժանել ըստ ազգս և ըստ լեզուս, առնուլ հարկ ըստ տուն, ըստ երգ, ըստ զլուխ, շրջել ըստ աշխարհականս, ըստ աճել ջրոյն, ըստ պակասել լուսոյն:

բ) Տրականի հետ և նշանակում է

Համայն, նման. օր. եղիցի քեզ ըստ բանի քում, արարին ըստ հրամանին, արար մարդ ըստ պատկերի, ըստ նմանութեան իւրում, դատիլ ըստ յանցանաց, ըստ կարծեաց:

գ) Բացառականի հետ և նշանակում է

2) Միեանց, հակառակ, յաջորդաբար. օր. Հայկ և որ ըստ նմանէ նահապետք, մի ըստ միոջէ, ամ ըստ ամէ, օր ըստ օրէ:

2) Կողմն. օր. ըստ հիւսիսոյ, ըստ հարաւոյ, ըստ արևելից կուսէ, ըստ նախախնամութենէ Աստուծոյ:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0596685

U-16